

جایگاه احکام در اسلام

﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ﴾

خداوند متعال برای شما (جامعه بشری) از دین آسمانی همان را بیان نمود که به نوح (اولین پیامبر صاحب شریعت) توصیه کرده بود و آنچه را برای تو (آخرین پیامبر صاحب شریعت) وحی کردیم همان است که به ابراهیم و موسی و عیسی (پیامبران صاحب شریعت و اولوالعزم) وحی نمودیم.

دین، مجموعه‌ای از عقاید، اخلاق و احکام عملی است که از جانب خداوند برای هدایت بشر عرضه شده است. بشر برای در امان ماندن از خطر انحراف و گمراهی، نیازمند یک دین صحیح، جامع و کامل است تا در پرتو آن، به سعادت و کمال واقعی برسد. دین اسلام با داشتن قوانین مترقی نسبت به سایر شرایع آسمانی، به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین مطرح است.

اعتقادات

علم کلام یکی از علوم اسلامی است که در آن از اصول دین، یا همان بخش عقاید دین بحث

می‌شود. مسائلی چون: اثبات وجود خداوند (توحید)، صفات خداوند (مانند عدل)، راهنمایان بشر (نبوت و امامت) و سرنوشت نهایی بشر (معاد) در علم کلام بحث می‌شود. نتیجه شناخت عقاید صحیح و باور آنها، نگرش مثبت به جهان هستی از مبدأ تا معاد و دوری از بی‌هویتی و پوچ‌گرایی است.

اخلاق

یکی دیگر از علوم اسلامی علم اخلاق است که در آن از اصول و ارزش‌های اخلاقی دین بحث می‌شود. شناسایی صفات پسندیده مانند: عدالت، شجاعت، سخاوت، عفت، صداقت، امانت‌داری، و نیز شناسایی صفات ناپسند مانند: ظلم، بخل، حسد، حرص، ریا و غضب، محتوای این بخش از معارف اسلامی را تشکیل می‌دهد. نتیجه عمل به تعالیم اخلاقی، هدایت انسان به سوی خوبی‌ها و فضائل انسانی و دوری از پلیدی‌ها و رذائل حیوانی است.

احکام

علم فقه، از دیگر علوم اسلامی است که در آن از احکام عملی یک مسلمان، در امور فردی و اجتماعی بحث می‌شود. محتوای این بخش را، احکام عبادات (نماز، روزه، حج و...)، معاملات (تجارت، شراکت، اجاره و...) و عقود (ازدواج، وکالت و...) تشکیل می‌دهد. نتیجه فراگیری احکام دین و عمل به آنها، تأسیس یک جامعه سالم در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی خواهد بود.

کشف رابطه

رابطه تعالیم دین اسلام در زمینه‌های اعتقادات، اخلاق و احکام با یکدیگر چگونه است؟

احکام اسلام، منشور راهنمای بشر

هر وسیله‌ای را که انسان خریداری می‌کند، یک دفترچه راهنما دارد که راه‌های استفاده صحیح

از آن وسیله و نکاتی را که در حفظ و نگهداری آن دستگاه لازم است، یادآوری می‌کند. هرچه شرکت سازنده برای خریداران خود ارزش و احترام بیشتری قائل باشد، نکات مهم‌تر و جزئی‌تری را در دفترچه راهنما متذکر می‌شود تا مشتری بتواند از آن وسیله به بهترین نحو استفاده نماید، تا عمر مفید دستگاه بالا برود و از خسارت و ضررهای احتمالی جلوگیری شود.

رساله توضیح المسائل

خداوند حکیم که مخلوقات خود را از روی حکمت آفریده و به تمامی امور آنان آگاه است، پس از خلقت انسان، او را رها نکرد و برای او احترام و کرامت فراوانی قائل شد. به همین منظور، دستورالعمل‌های مهم و قوانین لازم برای اداره زندگی بشر را توسط پیامبران ابلاغ نمود، تا انسان‌ها راه و روش زندگی صحیح و سالم را بیاموزند و از ضرر و زیان‌های احتمالی و گمراهی و انحراف دور شوند و با صحت و سلامت از عمر خود بهره ببرند و دنیا و آخرت خویش را آباد کنند. دانشمندان علم دین، یعنی مراجع تقلید، این دستورالعمل‌ها و قوانین را از منابع اصیل دین گرد آورده و با طبقه‌بندی آنها به شکل علمی و منطقی، آنها را در اختیار ما قرار می‌دهند که نامش رساله توضیح المسائل است.

منابع احکام دین

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِيَّيْ تَارِكٌ فَيْكُمُ الثَّقَلَيْنِ كِتَابِ اللَّهِ وَعِتْرَتِي أَهْلُ بَيْتِي مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا أَبَدًا.^۱

من از میان شما می‌روم و دو شیء گرانبها نزد شما به یادگار می‌گذارم، کتاب خدا قرآن و عترتم اهل بیتم را. تا زمانی که به آنها پناه ببرید هرگز گمراه نخواهید شد.

احکام زندگی و آداب چگونه زیستن را باید از منابع مطمئن و آگاه به مصالح انسان و جامعه دریافت نمود؛ زیرا هر کسی صلاحیت تدوین قانون زندگی را ندارد. مهم‌ترین منابعی که مراجع تقلید در نوشتن رساله‌های توضیح المسائل از آنها استفاده می‌کنند، عبارت‌اند از:

۱- قرآن کریم: در آیات قرآن، موضوعات متعدد و متنوعی آمده است که بشر برای هدایت به

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۴.

همه آنها نیاز دارد. یکی از موضوعات مطرح در قرآن احکام عملی یک مسلمان است. حد اقل پانصد آیه از قرآن پیرامون احکام عبادات و معاملات بحث می کند که به آنها «آیات الاحکام» گفته می شود. از این آیات، صدها بلکه هزاران حکم شرعی استخراج و استنباط می شود.

۲- روایات معصومین: رسول گرامی اسلام، حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امامان معصوم پس از ایشان، به عنوان مفسران حقیقی و آگاه قرآن، به تفسیر و تبیین آیات قرآن کریم پرداخته اند و هزاران روایت در خصوص مسائل شرعی، از سوی آن بزرگواران به ما رسیده است. مراجع تقلید با استفاده از آن آیات و این روایات، احکام شرعی را استنباط و استخراج نموده و در اختیار ما قرار می دهند. دو منبع اجماع و عقل نیز در کنار دو منبع (قرآن و روایات)، در استنباط احکام مورد نظر فقها قرار می گیرند. اجماع، یعنی اتفاق نظر فقهای نزدیک به عصر معصومان، در یک مسئله شرعی، که از وجود روایاتی حکایت می کند که به دست ما نرسیده است.

ویژگی ها و امتیازات احکام اسلام

۱- جاودانگی: قال الصادق عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ حَلَالَ مُحَمَّدٍ حَلَالٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَرَامُهُ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.^۱

همانا آنچه را که حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حلال فرموده تا روز قیامت، حلال است و آنچه را که حرام فرموده تا روز قیامت حرام خواهد بود.

در جهانی که همه چیز به سرعت در حال تغییر است و پس از مدتی، کهنه شده و به عبارت دیگر تاریخ انقضا دارد، دین اسلام جاودانه و احکام آن برای هر عصر و نسل قابل استفاده و مفید می باشد و این یک معجزه الهی است.

امام خمینی رحمه الله می فرماید: احکام اسلام محدود به زمان و مکانی نیست و تا ابد باقی و لازم الاجراست. تنها برای زمان رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیامده تا پس از آن متروک شود... این حرف که قوانین اسلام تعطیل پذیر یا منحصر و محدود به زمان یا مکانی است بر خلاف ضروریات اعتقادی اسلام است.^۲

۱- اصول کافی، ج ۱، ص ۷۵.

۲- همان، ص ۲۷.

۲- جامعیت: دین اسلام برای تمامی نیازهای بشر در تمامی ابعاد فردی و اجتماعی قانون وضع نموده و آنچه را که انسان برای رسیدن به کمال دنیوی و سعادت اخروی بدان احتیاج دارد بیان کرده است.

امام خمینی رحمه الله در این باره می‌فرماید:

خدای تبارک و تعالی به وسیله رسول اکرم ﷺ قوانینی فرستاد که انسان از عظمت آنها به شگفت می‌آید. برای همه امور قانون و آداب آورده است... همان‌طور که برای وظایف عبادی قانون دارد، برای امور اجتماعی و حکومتی قانون و راه رسم دارد. هیچ موضوع حیاتی نیست که اسلام برای آن تکلیفی مقرر نکرده و حکمی نداده باشد.^۱

ذکر نمونه

نمونه‌هایی از جامعیت و جاودانگی احکام اسلام را بیان کنید.

برای مطالعه

بیامبر اکرم ﷺ در فرازهایی از سخنرانی مهم خود در غدیر خم فرمودند: حلال، آن است که خدا حلال فرموده، و حرام آن است که خدا ممنوع داشته، او حلال و حرام را به من آموخت، و من آنچه را آموختم به علی دادم. ای مردم، هر حلالی که شما را به آن راهنمایی کردم و هر حرامی که شما را از آن نهی نمودم، از آن بازنگشته‌ام و تغییر نداده‌ام. این مطلب را به یاد داشته باشید و آن را به یکدیگر سفارش کنید و احکام الهی را تغییر ندهید. سخن خود را تکرار می‌کنم: نماز را به پا دارید، زکات را پردازید، به کار نیک سفارش کنید و از منکرات نهی نمایید.

۱- ولایت فقیه یا حکومت اسلامی، امام خمینی، ص ۶ تا ۱۲.

بیادیشیم و پاسف دهیم

- ۱- علل گمراهی و انحراف بشر امروزی چیست؟
  - ۲- عمل نکردن به احکام دین چه نتایجی را به بار خواهد آورد؟
  - ۳- راز جامعیت و جاودانگی احکام اسلام چیست؟
  - ۴- به غیر از قرآن و روایات چه منابع دیگری برای استنباط احکام دین در اولویت بعدی قرار می‌گیرند؟ (توضیح دهید)
  - ۵- ده موضوع فقهی مانند نماز، روزه، حج، جهاد و ... را نام ببرید.
-

اجتهاد و تقلید

﴿فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾

چرا از بین هر گروهی از مؤمنان عده‌ای هجرت نمی‌کنند تا معارف و احکام دین را عمیقاً فراگیرند و چون به سوی مردم خود باز گردند آنان را آگاه نمایند تا از اعمال ناپسند پرهیز کنند.^۱

دستور صریح قرآن مبنی بر فهم عمیق دین {لیتفقهوا فی الدین} و تبلیغ و ترویج آن {ولینذروا قومهم} لزوم تأسیس حوزه‌های عملیه را رقم زد تا گروهی از مؤمنان از هر صنف و نژاد {من کل فرقه} به مراکز تحصیل علوم دینی وارد شده تا علم فقه را بیاموزند و به دیگران تعلیم دهند.

● از بین کسانی که وارد حوزه‌های علمیه می‌شوند، گروهی اندک توانایی استخراج احکام دین از منابع آن را کسب می‌نمایند، که به آنان مجتهد می‌گویند.

● به مجتهدانی که در تمامی موضوعات فقهی تخصص فوق‌العاده می‌یابند و مردم به آنها مراجعه می‌کنند، مرجع تقلید می‌گویند.

● در بین مراجع تقلید یا مجتهدین توانا، یک نفر سرپرستی و رهبری جامعه اسلامی را عهده‌دار می‌شود که به او ولی فقیه گفته می‌شود.

● به کسانی که در احکام و تکالیف شرعی از نظر مرجع تقلید پیروی می‌کنند، مقلد گفته می‌شود.

۱- سوره توبه، آیه ۲۲

رابطه تقلید و تخصص

دنیای امروز به سمت تخصصی شدن پیش می‌رود. وجود رشته‌های متعدد و متنوع در دانشگاه‌ها و مراکز علمی دنیا نشان از ضرورت تخصصی شدن علوم دارد. اگر در گذشته یک طبیب به مشکلات همه بیماران رسیدگی می‌کرد، امروزه هر پزشکی تخصص ویژه خود را دارد و بیماران به متخصص مربوط به بیماری خود مراجعه می‌کنند و از نظر او تبعیت می‌کنند؛ چرا که او را در کار خود متخصص می‌دانند.

در شناخت احکام دین نیز، مطمئن‌ترین راه، مراجعه به متخصصان دین، یعنی، مراجع تقلید است و در بین آنان، مراجعه به مرجع تقلید اعلم، عاقلانه‌ترین کار است.

قرآن کریم، مردم را سفارش می‌کند که آنچه را نمی‌دانند، از اهل اطلاع و آگاهی بپرسند:

{ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ }^۱

تحقیق و تفکر

چرا مقام مرجعیت می‌تواند متعدد باشد، اما منصب ولایت فقیه را جز یک نفر نمی‌تواند عهده‌دار شود؟

شرایط تکلیف

انسان مسلمان در برابر خدا، اعضای خانواده و افراد جامعه احساس تکلیف می‌کند. به کسی که احکام شرعی متوجه او گردیده و شرایط لازم برای انجام تکالیف دینی را داراست، مکلف گفته می‌شود.

شرایط تکلیف عبارت‌اند از:

۱- بلوغ: هرگاه یکی از امور زیر در پسران محقق شود، آنان از نظر شرعی بالغ محسوب

می‌شوند:

۱- احتلام، یعنی بیرون آمدن منی از انسان در خواب.

۲- رویدن موی زیر و خشن زیر شکم و بالای عورت.

۳- اگر یکی از دو شرط فوق پیش از تمام شدن ۱۵ سال قمری محقق نشد، با رسیدن به این

۱- سوره نحل، آیه ۴۳.

سن، پسران بالغ می‌شوند.^۱

۲- **عقل**: عقل نعمتی است خدادادی که به وسیله آن انسان احساس مسئولیت می‌نماید؛ لذا یکی از شرایط تکلیف محسوب می‌شود. بنابراین، بر شخص دیوانه یا ابله که قدرت درک احکام دین را ندارد، تکلیفی واجب نیست.

۳- **قدرت**: یکی از شرایط تکلیف، قدرت انجام تکلیف است. بنابراین، شخصی که از انجام دادن عملی عاجز است، نسبت به آن معذور است و تکلیف از او ساقط می‌شود. مانند کسی که نمی‌تواند در نماز بایستد و قیام در حال نماز از او ساقط است، یا فرد بیمار و کهنسالی که توانایی روزه گرفتن ندارد.

روش‌های به دست آوردن فتوای مرجع تقلید

- ۱- شنیدن از خود مرجع تقلید به عنوان مثال، در صدا و سیما فتوای خود را اعلام نماید.
- ۲- شنیدن از دو نفر عادل یا حتی یک نفر که انسان به گفته او اطمینان دارد.
- ۳- دیدن در رساله مجتهد در صورتی که اطمینان به درستی آن رساله داشته باشد، یا مراجعه به پایگاه‌های مجازی مراجع تقلید (سایت رسمی مراجع در اینترنت).

۴- **استفتا**: یعنی با نوشتن نامه به مرجع تقلید و طرح مسئله، از او درخواست فتوا نماید. تبصره: فتوا دادن و اظهار نظر کردن در مسائل شرعی، برای کسی که مجتهد نیست، حرام است.^۲

نمونه استفتا از مراجع:

سؤال: کسی که تنها فرزند خانواده است و استعداد تحصیل علوم دینی تا رسیدن به مرحله اجتهاد را داشته باشد آیا تحصیل علوم دینی بر او لازم است یا خدمت پدر و اطاعت امر او (در عدم تحصیل علوم دینی) مقدم است؟

آیت الله بروجردی رحمه الله: اگر مجتهد به قدر کفایت وجود دارد، تحصیل مقدمات اجتهاد مستحب است، اما اگر به قدر کافی وجود نداشته باشد، تحصیل علوم دینی واجب عینی است و وجوب اطاعت پدر ساقط می‌شود.^۳

سؤال: مدتی از بلوغ من گذشته و از روی نادانی تقلید نکرده‌ام. بعد از آگاه شدن آیا باید واجبات آن مدت مانند نماز و روزه را قضا کنم؟

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۲. مسئله ۲۲۵۲.

۲- عروة الوثقی، ج ۱. مسئله ۴۳.

۳- استفتانات حضرت آیت الله بروجردی، ج ۱. ص ۷، سؤال ۱.

امام خمینی رحمه الله: عملی که بدون تقلید انجام گرفته به شرطی صحیح است که مطابق با فتوای مجتهد اعلم باشد.^۱

برای مطالعه

فلسفه احکام در خطبه حضرت زهرا علیها السلام

پس از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله، حوادثی در عالم اسلام واقع شد که موجب شد حضرت زهرا علیها السلام به مسجد بیاید و سخنرانی مهمی ایراد نماید. در فرازهایی از این سخنرانی، به حکمت‌های برخی احکام اشاره شده است که در ادامه می‌آید:

خداوند متعال، ایمان را سبب پاک نمودن شما از شرک و نماز را وسیله دور نمودن شما از تکبر و غرور قرار داد.

زکات را برای پاکیزه کردن اموال و افزایش روزی، روزه را سبب تثبیت اخلاص، حج را وسیله‌ای برای برپا داشتن بنای دین، و عدل و داد را برای نزدیک نمودن قلب‌ها به یکدیگر قرار داد.

اطاعت از ما اهل بیت علیهم السلام را برای نظم و همبستگی آیین خود و امامت ما را برای در امان ماندن از تفرقه واجب ساخت. جهاد را سبب عزت اسلام قرار داد و امر به معروف را برای اصلاح امور مردم قرار داد.

نیکی به پدر و مادر را برای نجات از خشم و غضب خویش، صلّه رحم را وسیله‌ای برای ازدیاد عمر و کثرت جمعیت، قصاص را وسیله‌ای برای حفظ خون‌ها و وفای به نذر را وسیله‌ای برای جلب مغفرت و آمرزش خویش لازم نمود.

شراب خواری را منع نمود تا سبب پاکی از بدی‌ها شود، از دشنام و نسبت ناروا باز داشت، تا مانع دوری بندگانش از رحمت خویش گردد، ترک سرقت را واجب نمود تا سبب عفت و پاک دامنی شود. پس آن‌چنان که باید، تقوای او را پیشه خود ساخته و از دنیا نروید مگر با آیین اسلام و از خداوند متعال در آنچه فرمان داده اطاعت کنید و از آنچه شما را نهی نموده دوری کنید.^۲

۱- استفتانات حضرت امام خمینی رحمه الله، ج ۱، ص ۱۴، سؤال ۲۷.

۲- بحار الانوار، ج ۲۹، ص ۲۱۶.

ببیندیشیم و پاسخ دهیم

۱- آیا در زمان انمه اطهار علیهم السلام مراجعه به فقها و علمای شیعه مرسوم بوده است؟

۲- هر سال قمری حدود یازده روز از سال شمسی کمتر است، پانزده سال قمری

چند سال و چند روز شمسی می‌شود؟

۳- شرایط مرجع تقلید را بر اساس توضیح المسائل تحقیق کنید و در کلاس ارائه

دهید.

۴- چرا مطمئن‌ترین و آسان‌ترین راه برای به دست آوردن حکم الهی تقلید از مرجع

اعلم است؟

واژه‌شناسی فقهی

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ
وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ
عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا
بِهِ وَعَزَّوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾
کسانی که از این پیامبر «امی» و درس ناخوانده پیروی می‌کنند، همان پیامبری که نام او را
در تورات و انجیل که نزد خود دارند می‌یابند، همان پیامبری که آنان را به کارهای نیک
فرمان می‌دهد و از کارهای ناپسند بازمی‌دارد، پیامبری که پاکیزه‌ها را برای آنان حلال
می‌کند و ناپاکی‌ها و پلیدها را حرام می‌کند و تکالیف سخت و دشواری که خودشان
همانند غل و زنجیر بر گردن خود نهاده بودند را برمی‌دارد. پس کسانی که به چنین پیامبر
[رحمتی] گرویدند و او را گرامی داشته و یاری و حمایتش نمودند و از نوری که با او
نازل گشته (قرآن و ولایت) پیروی نمودند، رستگاران روزگارند.

هر علمی متناسب با موضوعات خود، واژه‌ها و اصطلاحات مخصوصی دارد.

به عنوان مثال، در علم ریاضی از واژه‌هایی مانند: جبر، معادله، مسئله، مشتق، حدّ و در علم
شیمی از واژه‌هایی مانند: عنصر، محلول، حلال، واکنش، تجزیه و در علم فیزیک هم اصطلاحاتی
مانند: حرکت، نیرو، مغناطیس وجود دارد.

در علم فقه نیز مانند علوم تخصصی دیگر واژه‌ها، اصطلاحات و عناوین مخصوص و متناسب آن به کار رفته است. شناخت معانی این واژه‌ها انسان را بیشتر و بهتر با این علم آشنا می‌سازد. گاه واژگان و اصطلاحات تخصصی یک علم، کتابی مستقل می‌طلبد تا دستیابی به آن علم را آسان‌تر سازد.^۱ در این درس، برخی از اصطلاحات کاربردی در علم فقه را مرور می‌کنیم.

اصطلاحات کاربردی در علم فقه

در این درس، برخی از اصطلاحات کاربردی در علم فقه را مرور می‌کنیم.
احکام تکلیفی: احکامی است که وظایف انسان را در ابعاد مختلف زندگی مشخص می‌سازد و خود به پنج دسته تقسیم می‌شود:

۱- **واجب**: عملی که خداوند متعال انجام آن را بر مکلف لازم شمرده و اجازه ترک آن را نداده است؛ مانند نماز، روزه، حجاب، حج، خمس و ...

۲- **حرام**: عملی که خداوند متعال ترک آن را بر مکلف لازم شمرده و اجازه انجام آن را نداده است؛ مانند: نوشیدن شراب، گفتن دروغ و غیبت، غصب اموال دیگران و ...

۳- **مستحب**: عملی است که خداوند متعال مکلف را به انجام آن تشویق نموده است، بدون آنکه الزامی در کار باشد؛ بلکه اجازه ترک آن را نیز داده است. انجام عمل مستحب، به معنای عمل پسندیده است و ثواب دارد، ولی ترک آن عذاب ندارد؛ مانند: تلاوت قرآن، خواندن نمازهای نافله، مسواک زدن و ...

۴- **مکروه**: عملی است که خداوند متعال مکلف را از انجام آن نهی کرده و ترک آن را از مکلف خواسته است، بدون آنکه الزامی در کار باشد؛ بلکه اجازه انجام آن را نیز داده است. ترک عمل مکروه، پسندیده است و ثواب دارد، ولی انجام آن عذاب ندارد؛ مانند: خوردن غذای داغ، خوابیدن بین الطلوعین، پوشیدن لباس‌های کتیف و ...

۵- **مباح**: عملی است که خداوند متعال انجام یا ترک آن را به اختیار مکلف گذاشته است؛ یعنی نه به آن امر کرده و نه از آن نهی نموده و به عبارت دیگر، انجام یا ترک آن از نظر شرعی یکسان است؛ مانند: خوردن، خوابیدن، راه رفتن، نوشیدن و ...

۱- در آمدی بر فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم‌السلام و نمایه‌ها و واژگان، صص ۴ و ۳۸. کتاب «فرهنگ فقه، مطابق با مذهب اهل بیت علیهم‌السلام»، فرهنگ‌نامه‌ای است تخصصی با نظم الفبایی که عناوین فقهی یا عناوین مرتبط با فقه و احکام را همراه با تعریف و توضیح مناسب و اطلاعات پایه و اساسی به طور مستند در ۶۰۰ واژه کاربردی جمع‌آوری نموده است و دانش پژوهان علم فقه و مخاطبان احکام را با شیوه نوین و به صورت سریع و آسان با واژه‌های کاربردی آشنا می‌سازد.

شیوه اولیای الهی، علاوه بر انجام دقیق واجبات و ترک کارهای حرام، انجام مستحبات و ترک مکروهات است. آنها حتی به کارهای مباح، رنگ و بوی الهی می‌دهند، اگر آن را انجام دهند برای خشنودی خدا انجام می‌دهند و اگر آن را ترک کنند به خاطر خدا ترک می‌کنند.

ذکر نمونه

نمونه‌های دیگری از کارهای واجب، حرام، مستحب، مکروه و مباح را در کلاس گفت و گو نمایید.

احکام وضعی: احکامی است که خداوند متعال برای اعمال انسان وضع کرده و غیر از احکام پنجگانه تکلیفی است؛ مانند: حلال یا حرام بودن برخی خوردنی‌ها (حلیّت و حرمت)، طهارت یا نجاست اشیاء، صحت یا بطلان اعمال.

احکام اولی و ثانوی: حکم ثابت هر چیزی را، حکم اولی آن می‌گویند؛ مانند: وجوب وضو برای نماز یا حرمت خوردن گوشت مردار. اما حکم هر چیز در حالت ضرورت و اضطرار را حکم ثانوی آن می‌گویند؛ مانند: جواز تیمم به جای وضو در حالت اضطرار یا جواز خوردن گوشت مردار در حال ضرورت.

احکام حکومتی: حکم حکومتی یا ولایی، به حکمی گفته می‌شود که از جانب امام معصوم یا نائب ایشان به عنوان ولیّ فقیه صادر می‌شود.

تفاوت حکم حکومتی فقیه با فتوای فقیه در این است که فتوا، حکم ثابت فقیه در خصوص احکام شرعی مانند نماز و روزه است، ولی حکم حکومتی عبارت است از حکم ولیّ فقیه درباره آنچه به مصالح جامعه اسلامی و عموم مسلمانان مربوط می‌شود؛ مانند: تحریم روابط تجاری یا سیاسی با بیگانگان در زمانی خاص، امر به جهاد و دفاع یا تعیین زمان جنگ و صلح، نصب قضات، عزل و نصب کارگزاران نظام و ...

تحقیق کنید

اگر یک مرجع تقلید (به عنوان مثال) فتوای اعزام زائران به حج را صادر کند، اما ولیّ فقیه حکم به تعطیلی موقت حج دهد، نظر کدام یک مقدم است؟ چرا؟

واجب عینی و کفایی : عملی که انجام آن بر تک تک افراد مکلف واجب باشد، واجب عینی است؛ مانند : نماز، روزه، پرداخت خمس و زکات. ولی عملی که اگر برخی افراد به انجام آن اقدام کنند از دیگران ساقط می‌شود، واجب کفایی است؛ مانند : امر به معروف و نهی از منکر و تحصیل علوم دینی که بر همگان واجب است، اما اگر گروهی به آن اقدام کنند و آن واجب را انجام دهند، از عهدهٔ بقیه ساقط می‌شود.

واجب تعیینی و تخییری : عملی که انجام خود آن، واجب است و انجام هیچ عملی جایگزین آن نمی‌شود، واجب تعیینی است؛ مانند : نمازهای یومیه، روزه، زکات، خمس، امر به معروف و نهی از منکر. ولی عملی که انجام خود آن معین نشده و انسان اختیار دارد کار دیگری را جایگزین آن کند، واجب تخییری است؛ مانند : نماز ظهر روز جمعه که می‌توان به جای شرکت در نماز جمعه، نماز ظهر خواند.

احتیاط واجب : حکمی که رعایت احتیاط در آن واجب است. هرگاه مرجع تقلید پیرامون موضوعی فتوا صادر نکرده و از عبارت «احتیاط واجب» در بیان حکم استفاده کند، مقلد می‌تواند در آن مسئله به نظر مرجع تقلید خود عمل کند یا به نظر مرجع اعلم بعد از او مراجعه کند.

احتیاط مستحب : حکمی است که رعایت احتیاط در آن مستحب می‌باشد. هرگاه مرجع تقلید پس از فتوا در مسئله‌ای، حکم احتیاطی بدهد، عمل مقلد به آن احتیاط مستحب، شایسته است، اما الزامی ندارد و نمی‌تواند در آن مسئله به مرجع دیگری مراجعه کند.

مثال : کسی که نماز قضا دارد می‌تواند نماز یومیّه خود را بخواند، ولی احتیاط مستحب آن است که اول نماز قضا را بخواند، مخصوصاً اگر قضای نماز همان روز باشد.^۱

تحقیق و تفکر

با مراجعه به رسالهٔ مرجع تقلید خود موارد دیگری از احتیاط واجب و مستحب را انتخاب نموده و در کلاس مطرح نمایید.

واجب تعبّدی و توصلی : واجبی است که نیت و قصد قربت در آن شرط، واجب تعبّدی است؛ مانند : نماز و روزه و دیگر عبادات. واجبی که نیت و قصد قربت لازم ندارد، واجب توصلی است؛ مانند : جواب سلام، شست و شوی بدن یا لباس نجس برای انجام نماز.

۱- نجاه العباد، امام خمینی، ص ۱۲۵.

برای مطالعه

تمام وظایف یک مسلمان در زمینه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، ذیل ۵۲ عنوان فقهی بیان شده است. به هر عنوان، یک باب یا کتاب می‌گویند؛ مانند کتاب الصلاة، کتاب الخمس، کتاب التجارة یا باب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر، باب الجهاد و . . . .

در رساله‌های نوین، همه احکام تحت چهار عنوان کلی دسته‌بندی شده است که در جدول زیر می‌توانید آنها را مرور کنید:^۱

مسائل سیاسی و حقوقی	مسائل خانوادگی	مسائل اقتصادی	مسائل عبادی
۱- رابطه حکومت با مردم ۲- نظارت مردم (امر به معروف و نهی از منکر) ۳- دفاع و جهاد ۴- مسائل حقوقی (قضاوت، شهادت، گواهی شهود) ۵- مسائل جزایی (حدود، قصاص، دیات) ۶- حقوق اقلیت‌ها	۱- ازدواج و تشکیل خانواده ۲- محارم انسان ۳- تغذیه و بهداشت خانواده (ذبح، صید) ۴- طلاق ۵- ارث	۱- انفال و منابع طبیعی ۲- زمین و کار روی آن (احیاء موات) ۳- بودجه نظام اسلامی (خمس و زکات و مالیات) ۴- تعمیم و تعدیل ثروت (وقف، بخشش، نذر) ۵- شرکت‌های تولیدی (مضاربه، مزارعه) ۶- مبادله ثروت (تجارت)	۱- طهارت و پاکیزگی ۲- نماز و راز و نیاز با خدا ۳- روزه و میهمانی خدا ۴- اعتکاف و دعا و مناجات ۵- حج و زیارت خانه خدا

۱- برای اطلاع بیشتر به رساله نوین امام خمینی تألیف حجت الاسلام بی‌آزار شیرازی مراجعه فرمایید.

ببیندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- نمونه‌های عینی در زندگی اولیای الهی در عمل نمودن به تکالیف خمرسه را بیان کنید. (به عنوان مثال، زندگی امام خمینی رحمت‌الله)
  - ۲- موارد دیگری از احکام اولیه و ثانویه را بیابید.
  - ۳- احکام خمرسه تکلیفی را در موارد زیر مشخص کنید:
اطاعت از والدین، تبعیت از امام، فحاشی و ناسزاگویی، حضور در مسجد و نماز جماعت، توقف زیاد در دستشویی، پرداخت خمس و زکات، استفاده از ماهواره، دیدن فیلم‌های غیر مجاز، حفظ نظافت و بهداشت فردی.
  - ۴- نمونه‌های دیگری از واجب عینی و کفایی، واجب تعیینی و تخییری و توصلی و تعبّدی را بنویسید.
-

نظافت و بهداشت در اسلام

﴿ يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿ فُمْ فَأَنْذِرْ ﴿ وَ رَبِّكَ فَكْبَرُ ﴿ وَ نِيَابِكَ فَطَهَّرْ ﴿ وَ الرُّجُزَ فَاهْجُزْ ﴾

ای خلعت (نبوت) به بر کرده، برخیز و (نافرمانان را) هشدار ده و پروردگارت را تکبیر گوی و به بزرگی یاد کن. لباس خود را از نجاسات دور ساز و از هر نوع پلیدی و ناپاکی دوری کن.

زدودن آلودگی از جسم و جان، نخستین ادب مسلمانی است و پرهیز از پلیدی‌های معنوی و نجاسات مادی، از اولین توصیه‌های خداوند متعال به پیامبر خویش حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم، هم‌زمان با بعثت اوست.

اسلام در چهارده قرن پیش که دنیا در تاریکی جهل به سر می‌برد، دستورالعمل‌های جامع و زیبایی را در خصوص نظافت و بهداشت برای بشر به ارمغان آورد. پیشرفت علم و تکنولوژی و کشف انواع ویروس‌ها و میکروب‌ها، بخشی از اسرار و رموز احکام طهارات و نجاسات اسلام را آشکار ساخته است.

احکام نجاسات

از نظر اسلام همه چیز پاک است، مگر یازده چیز و آنچه با این یازده مورد تماس پیدا کند. نجاسات عبارت‌اند از: ادرار و مدفوع، خون و منی، مردار و کافر، سگ و خوک، شراب و آب جو و هر مایع مست‌کننده، عرق شتر نجاست خوار.

مسئله ۱: بول و غائط (ادرار و مدفوع) انسان و هر حیوان حرام گوشت که خون جهنده دارند؛^۱ مانند: سگ و گربه و خرگوش نجس است و باید از آن دوری کرد.

بنابراین، ادرار و مدفوع حیوانات زیر پاک است:

الف) حیوانات حلال گوشت؛ مانند: گاو، گوسفند، شتر

ب) حیواناتی که گوشت آنها مکروه است؛ مانند: اسب، الاغ و قاطر

ج) حیوانات حرام گوشتی که خون آنها جهنده نیست؛ مانند: مار، ماهی و سوسک.

د) فضله پرندهگان حلال گوشت؛ مانند مرغ، خروس و کبوتر.

تبصره: فضله پرندهگان حرام گوشت؛ مانند کلاغ، طوطی، عقاب، به فتوای برخی مراجع نجس است و به فتوای برخی، احتیاط در پرهیز از آنهاست.^۲

مسئله ۲: خون و منی انسان و هر حیوانی که خون جهنده دارد، حلال گوشت یا حرام گوشت، نجس است.

خون در موارد زیر پاک است:

الف) خونی که از لته و لای دندان‌ها بیرون می‌آید، اگر با آب دهان مخلوط شود و از بین برود پاک است و فرو بردن آب دهان در این صورت اشکال ندارد.^۳

ب) خونی که به واسطه کوبیده شدن ناخن یا پوست، زیر ناخن و پوست می‌میرد، اگر طوری شود که دیگر به آن خون نگویند، پاک است.^۴

ج) خونی که پس از ذبح شرعی حیوان، در لای گوشت و استخوان باقی می‌ماند پاک است.^۵

۱- یعنی اگر حیوان را ذبح کنند یا رگ آن ببرند، خون آن با جهش بیرون می‌ریزد.

۲- مراجعه کنید به مسئله ۸۵ توضیح المسائل.

۳- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۱۰۰.

۴- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۱۰۱.

۵- عروة الوثقی، ج ۱، احکام نجاسات، مسئله ۶.

تحقیق و تفکر

با توجه به مسئله شماره ۲ خون ماهی، پشه و مار چه حکمی دارد؟ چرا؟
خون گوسفندی که برای امام حسین (ع) نذر شده و ذبح می‌شود چه حکمی دارد؟
خون جوش‌های بدن انسان که مقدار آن کم است، چه حکمی دارد؟

مسئله ۳: مردار انسان و حیوانی که خون جهنده دارد نجس است.

تبصره: در موارد زیر حکم به طهارت می‌شود:

الف) بدن مسلمانی که از دنیا رفته پس از انجام غسل میت پاک است.

ب) اجزای بی‌روح انسان و حیوان، مانند: پشم، مو، کرک، استخوان، شاخ، دندان و ناخن (به

غیر از سگ و خوک)

ج) پوست‌های مختصر بدن که موقع افتادن رسیده و آنها را از بدن جدا می‌کنند.^۱

مسئله ۴: تمام بدن کافر حتی مو، ناخن و رطوبت‌های بدن او مانند عرق او نجس است.^۲ کافر

به کسی گفته می‌شود که خداوند متعال را قبول ندارد، یا برای خدا شریک قائل می‌شود یا پیامبری

خاتم الانبیا حضرت محمد ﷺ را نمی‌پذیرد.^۳

تبصره: اهل کتاب که به یکی از پیامبران الهی اعتقاد دارند، مانند: یهودیان، مسیحیان،

زردشتیان و صابئین، گرچه کافرند، اما به فتوای اکثر مراجع پاک می‌باشند.^۴

مسئله ۵: تمام اجزای سگ و خوکی که در خشکی زندگی می‌کنند، حتی مو، استخوان، ناخن

و رطوبت‌های آنها نجس است.

تبصره ۱: در بین انواع سگ‌ها و خوک‌ها فقط سگ و خوک دریایی پاک‌اند، حتی خوک

وحشی (گراز) نیز نجس است.

تبصره ۲: خرید و فروش سگ و خوک حرام و معامله آن باطل است. مگر سگ‌هایی مانند:

سگ گله، سگ نگهبان، سگ شکاری، سگ تربیت شده برای یافتن مواد مخدر و یافتن انسان‌ها در

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۸۸ تا ۹۱.

۲- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۱۰۷.

۳- مسلمانانی که آگاهانه منکر یکی از ضروریات دین، مانند نماز شوند، یا به یکی از امامان معصوم دشنام دهند، در حکم کفارند.

۴- به فتوای امام خمینی و آیت الله بهجت رحمت الله علیهما اهل کتاب نیز نجس‌اند.

زیر آوار.^۱

مسئله ۶: شراب و هر مایع مست کننده مانند آب جو (فجاج) نجس است.^۲

تبصره: مواردی که محکوم به طهارت هستند عبارت‌اند از:

(الف) شیء جامد مست کننده، مانند: حشیش، شیشه، کریستال که نجس نیستند، ولی استفاده از آنها به دلیل زائل نمودن عقل، حرام است.

(ب) الکل طبی که در مراکز درمانی استفاده می‌شود و الکل صنعتی که برای رنگ کردن در و میز و صندلی به کار می‌رود و نیز ادکلن‌هایی که الکل دارند.

(ج) خرما و کشمش که همراه غذا پخته شود، هرچند در آب غذا به جوش آید.

وسواس ممنوع!

یکی از آسان‌ترین مسائل فقه اسلام احکام طهارات و نجاسات است. همان‌طور که بیان شد هرچه در عالم است پاک است مگر یازده مورد، و تا زمانی که انسان به نجاست چیزی یقین پیدا نکند، آن چیز پاک است.

یک مسلمان موظف است مسائل طهارت و نجاست را طبق نظر شرع مقدس اسلام عمل کند، نه طبق سلیقه و نظر شخصی خود. از یک سو نباید نسبت به نجاسات بی‌مبالا باشد که زندگی خود را آلوده سازد و از سوی دیگر نباید از احکام اسلام جلوتر رفته و بی‌دلیل هر چیز و هر کس را نجس بشمرد. پرداختن بیش از اندازه به مسائل پاکی و نجاست، راه وسوسه شیطان را به روی انسان می‌گشاید و به تدریج دچار بیماری وسواس و گرفتار شدن به عمل حرام اسراف می‌شود.^۳

استفتا: هنگامی که برف و باران می‌بارد، رطوبت زمین و رفت و آمد فراوان سگ باعث می‌شود انسان تقریباً یقین کند که همه جا نجس شده و این ترشحات به بدن و لباس انسان هم می‌رسد. بفرمایید چگونه می‌شود از این نجاسات اجتناب کرد؟

امام خمینی: تا یقین به نجاست رطوبتی که به داخل منزل یا لباس رسیده، نداشته باشید، حکم به طهارت می‌شود و از وسوسه باید اجتناب نمایید و تحقیق هم لازم نیست.^۴

۱- تحریر الوسیله، ج ۲، باب مکاسب و مستأجر، مسئله شماره ۱.

۲- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۱۱۱.

۳- فقه خانواده، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ص ۸۳.

۴- استفتانات امام خمینی (ره)، ج ۱، ص ۱۰۷، سؤال ۲۸۳.

مطهرات

برخی از مطهرات (پاک کننده‌هایی) که به وسیله آنها می‌توان اشیای نجس را پاک نمود عبارت‌اند از:

۱- آب

۲- زمین

۳- اسلام

۴- انتقال

۵- استحاله

۶- تبعیت

۷- برطرف شدن نجاست.

اقسام آب:

۱- مضاف

۲- مطلق: کُر و قلیل.

آب مضاف: آبی است که از چیزی گرفته شده باشد؛ مانند: آب سیب و گلاب، یا با چیزی مخلوط شده باشد که دیگر به آن آب نگویند؛ مانند: شربت.

آب مطلق: آبی است که مضاف نباشد؛ مانند: آب باران، آب چشمه، آب جاری رودخانه، آب شهری.

مسئله ۸: اگر شیء نجس را زیر شیر آبی که متصل به کُر است بشویند، آبی که در آن حال، از آن شیء نجس می‌ریزد اگر بو یا رنگ نجاست را به خود نگرفته باشد، پاک است.

مسئله ۹: چیز نجسی که عین نجاست در آن نیست، اگر زیر شیری که متصل به آب کر است یک مرتبه بشویند، پاک می‌شود.

مسئله ۱۰: (زمین) زمینی که از جنس خاک یا سنگ یا سنگ‌فرش یا آجر فرش باشد، فقط کف پا، یا کفش را پاک می‌کند به شرطی که کف پا یا کفش هنگام راه رفتن روی زمین نجس شده باشد و بر اثر تماس کف پا، یا کفش با زمین عین نجاست برطرف شود.

مسئله ۱۱: (اسلام) کافری که ذکر شهادتین را بگوید مسلمان می‌شود و اسلام آوردن، تمام بدن او (به غیر از لباس‌ها یا نجاسات عارضی) را پاک می‌کند.

مسئله ۱۲: (انتقال) اگر خون بدن انسان یا حیوانی که خون جهنده دارد به بدن پشه منتقل شود

و جزء خون پشه محسوب شود پاک می‌شود. یا اینکه جزئی از بدن حیوان را به بدن انسان پیوند بزنند.

مسئله ۱۳ : (استحاله) اگر شیء نجس به گونه‌ای عوض شود که به صورت شیء پاک درآید، پاک می‌شود؛ مانند: تبدیل شدن مردار به خاک و تبدیل شدن شراب به سرکه.

مسئله ۱۴ : (تبعیت) شیء نجسی که به سبب پاک شدن شیء دیگر پاک شود؛ به عنوان مثال، وقتی شراب تبدیل به سرکه می‌شود، ظرف آن هم که نجس بوده پاک می‌شود. یا کسی که شیء نجس را تطهیر می‌کند بعد از طهارت، دست خودش هم پاک می‌شود و نیازی به شست‌وشوی مجدد نیست.

مسئله ۱۵ : (برطرف شدن عین نجاست) در برخی موارد اگر عین نجاست برطرف شود، شیء نجس پاک می‌شود و نیازی به تطهیر ندارد. خون داخل دهان یا بینی اگر برطرف شد، داخل دهان و بینی پاک است و نیازی به تطهیر ندارد.

تحقیق کنید

یکی از روش‌های طب سنتی که امروزه نیز گسترش پیدا کرده زالو درمانی است. با توجه به مسئله شماره ۱۲ خون زالو قبل و بعد از مکیدن خون انسان چه حکمی دارد؟

برای مطالعه

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ النَّظَافَةَ فَتَظَفُوا أَفَنِيَّتِكُمْ؛

همانا خداوند پاکیزگی را دوست دارد، پس جلوی خانه‌های خود را پاکیزه سازید.

بسیاری از ویروس‌ها و میکروب‌هایی که امروزه کشف شده است، در اشیائی وجود دارند که اسلام در چهارده قرن پیش از آنها به عنوان نجاسات نام برده است. مسلمانان با عمل نمودن به احکام آسمانی اسلام خود را از انواع آلودگی‌ها دور می‌نمودند و با انواع طهارت مانند: مسواک، وضو، غسل یا با تطهیر اشیای آلوده، به قانون نظافت و بهداشت عمل می‌کردند.

تعجب آورتر آنکه امروزه نیز با آنکه بشر از ضررهای جسمی که در شراب و گوشت خوک و انس با سگ آگاه شده است، اما باز هم هزینه‌های گزافی را برای درمان بیماری‌های حاصل از این امور می‌پردازد. این در حالی است که دوری از نجاسات و آلودگی‌ها و رعایت نظافت و بهداشت از لوازم و آداب مسلمانی است و مقدمه مهم‌ترین عبادت، یعنی نماز است.

بیندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- بهائیان، وهابیان، بودائیان در حکم کفارند یا غیر کفار؟ حکم طهارت و نجاست آنان چگونه است؟
- ۲- آیا خون این حیوانات پاک است یا نجس؟ گربه، گوسفند، مرغ
- ۳- آیا بول و غائط این حیوانات پاک است یا نجس؟ مرغ، کلاغ، موش، گربه
- ۴- با توجه به مسئله شماره ۱۰ آیا زمینی که از جنس قیر، آسفالت و موزائیک باشد، پاک کننده نجاست است یا خیر؟
- اگر چرخ مخصوص معلولان (ویلچر) یا نه عصا نجس شود آیا با عبور و مرور بر روی زمین خاکی پاک می‌شود یا خیر؟
- ۵- تبدیل شدن مردار سگ یا خوک به نمک در نمکزار، پاک شدن سنگ و وسائل غسلخانه پس از غسل سوم میت، سوختن چوب نجس و تبدیل شدن آن به خاکستر، بخار شدن آبی که نجس شده، هر یک جزء کدام دسته از مطهرات اند؟
- ۶- حکم موارد زیر را در طهارت یا نجاست مشخص کنید:
  - گندمی که نجس شده، سپس آرد شود و با آن نان پخته شود.
  - شیری که در آن خون دیده شده، مایه بزنند و از آن ماست یا پنیر درست کنند.
  - با آبی که نجس شده گل درست کرده، سپس با آن کوزه درست کنند.

طهارت معنوی (۱)

﴿لَمَسْجِدٍ أُسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾

همانا شایسته و سزاوار است در آن مسجدی به عبادت و نماز بایستی که از روز اول بر اساس تقوا پایه‌گذاری و بنا نهاده شده است. چرا که در آن مسجد مردانی هستند که دوست دارند خود را از آلودگی‌های آشکار و نهان پاک سازند و خواهان پاکیزگی و طهارت جسم و جان‌اند و خداوند اهل پاکی و پاکیزگی را دوست دارد.

طهارت ظاهری و معنوی

از نظر اسلام طهارت و پاکی دو گونه است: ظاهری و معنوی. طهارت ظاهری، دوری از آلودگی‌ها و نجاسات ظاهری است و طهارت معنوی، دوری از آلودگی‌های روحی و معنوی، مانند کفر و شرک و نفاق.

در بین مطهرات، یک نوع طهارت معنوی وجود دارد که باعث نورانیت و معنویتی خاص در وجود انسان می‌شود. وضو و غسل در فقه اسلامی یک نوع طهارت معنوی است که به روح و روان طراوت بخشیده و باطن آدمی را صفا می‌بخشد.

شست و شو	صورت : از محل رویدن موی سر تا پایین چانه و از پهنا به اندازه فاصله بین شست و انگشت میانه دست‌ها : از آرنج تا نوک انگشتان	ارکان وضو
مسح	جلوی سر بر روی موها روی پاها از سر یکی از انگشتان تا برآمدگی پا	
واجب	خواندن نماز (غیر از نماز میت) طواف واجب خانه خدا نذر و عهد و قسم بر اینکه با وضو باشد لمس خطوط قرآن و اسامی خداوند و چهارده معصوم	موارد وضو
مستحب	رفتن به مسجد یا حرم امامان معصوم علیهم السلام قرائت قرآن و خواندن دعا زیارت امامان معصوم علیهم السلام زیارت اهل قبور خواندن نماز میت لمس حاشیه‌های قرآن، همراه داشتن قرآن نوشتن آیات قرآن برای خوابیدن ^۱	

کسی که قصد دارد در برابر خداوند متعال که طهارت مطلق و نور کامل است بایستد و او را عبادت کند، شایسته است هم طهارت ظاهری (دوری از نجاسات و آلودگی‌های ظاهری) و هم طهارت معنوی (وضو یا غسل) داشته باشد، ضمن آنکه طهارت در عقیده (دوری از شرک و کفر و نفاق) هم لازم است. شایسته است هنگام حضور در محضر ائمه اطهار علیهم السلام و زیارت آنان نیز این طهارت را همراه داشته باشیم. و بسیار بجاست که در همه حالات انسان با طهارت باشد.

قال رسول الله ﷺ : **إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عَلَى طَهَارَةٍ فَأَفْعَلْ فَإِنَّكَ تَكُونُ إِذَا مِتَّ عَلَى طَهَارَةٍ مِثَّ شَهِيداً.**^۲

رسول خدا فرمود: اگر می‌توانی در تمام روز با طهارت باشی و شب را با طهارت استراحت کنی، این کار را بکن، زیرا در این صورت اگر مرگ به سراغ تو بیاید به منزله یک شهید خواهی بود.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۲۶۹.

۲- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۲۲۲.

- مستحب است انسان به قصد داشتن طهارت، همیشه با وضو باشد.
- مستحب است انسان وضو را تکرار کند، اگرچه وضوی قبلی را داشته باشد.
- کسی که به قصد داشتن طهارت وضو بگیرد، می‌تواند هر کاری را که نیاز به وضو دارد انجام دهد، واجب باشد یا مستحب.

کیفیت وضو

مبطلات وضو : وضو تا زمانی که یکی از مبطلات وضو برای انسان اتفاق نیفتد، به قوت خود باقی است. مبطلات وضو عبارت‌اند از :

- ۱- بول و غائط (ادرار و مدفوع) کم باشد یا زیاد.
  - ۲- باد معده و روده که از مخرج غائط خارج شود.
  - ۳- خواب، به شرطی که علاوه بر آنکه چشم نمی‌بیند، گوش هم صدایی نشنود.
  - ۴- آنچه عقل را از بین می‌برد؛ مانند: دیوانگی، مستی، بیهوشی.
  - ۵- کاری که باید برای آن غسل کرد؛ مانند: جنابت.^۱
- استفتا :** افرادی که در مجتمع‌های مسکونی زندگی می‌کنند و از پرداخت هزینه‌های خدماتی از قبیل آب سرد و گرم، تهویه، نگهبانی و مانند آن خودداری می‌کنند، حکم وضو و نماز و سایر عبادات این افراد از نظر شرعی چگونه است؟
- آیت الله خامنه‌ای مدّظله‌العالی :** هر یک از مشترکین، از نظر شرعی به مقداری که از امکانات مشترک استفاده می‌کند، نسبت به هزینه خدمات مدیون است و اگر از پرداخت پول آب با قصد استفاده از آن امتناع کند، وضو و غسل او باطل است.^۲

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۲۲۳.

۲- اجوبه الاستفتائات مقام معظم رهبری، ج ۱، ص ۴۳.

شرایط وضو

شرایط وضو گیرنده	۱- به قصد قربت (برای رضای خدا) وضو بگیرد ۲- استعمال آب برای او مانعی نداشته باشد؛ (وضو گرفتن موجب بیماری او نشود) ۳- خودش وضو بگیرد و دیگری او را وضو ندهد؛ (مگر در مواقع ضرورت)
	۴- مانعی از رسیدن آب در اعضای وضو نباشد ۵- صورت و دست‌ها و جای مسح سر و پا پاک باشد
شرایط وضو کیفیت وضو	۶- ترتیب اجزای وضو رعایت شود (از صورت شروع و به پای چپ ختم کند) ۷- بی دربی وضو گرفتن رعایت شود؛ (بین اعمال وضو فاصله زیادی نیفتد)
	۸- آب وضو پاک باشد؛ (نجس نباشد) ۹- آب وضو مباح باشد؛ (غصبی نباشد) ۱- آب وضو مطلق باشد؛ (مضاف نباشد ^۱)

تحقیق کنید

علاوه بر رعایت شرایط واجب وضو رعایت چه مسائلی در وضو مستحب است؟

وضوی جبیره

جبیره: وسیله‌ای است که با آن، روی زخم یا محل شکستگی را می‌بندند؛ (مانند: چسب زخم یا باند یا گچ گرفتن) یا دوایی که روی زخم می‌گذارند؛ (مانند پماد سوختگی).

مسئله: اگر زخم یا شکستگی در صورت و دست‌ها باشد و روی آن باز بوده و آب ریختن برای آن ضرر داشته باشد، باید پارچه‌ای روی آن انداخته و دست تر روی آن کشید.

تبصره ۱: اگر آب برای زخم ضرری ندارد و روی زخم نجس نیست، باید به‌طور معمولی وضو گرفت.

تبصره ۲: اگر روی زخم نجس است، باید پارچه‌ی پاک‌ی روی آن گذاشت و دست تر را به نیت وضو روی پارچه کشید.

تبصره ۳: در صورتی که باز کردن جبیره زحمت و مشقت نداشته باشد و آب هم برای زخم

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، شرایط وضو، مسئله ۲۶۵ تا ۲۹۴.

ضرر ندارد، باید جبیره را باز کند و وضو بگیرد.^۱
تبصره ۴: اگر خود جبیره نجس شود، باید پارچه پاکی روی آن گذاشته و روی آن دست تر بکشد.

تحقیق کنید

در خصوص وضوی ارتماسی و کیفیت آن تحقیق کنید و در کلاس بحث کنید.

برای مطالعه

فلسفه وضو

وضو، خود یکی از عبادات است و شرط صحت نماز – عالی ترین نشان بندگی – است و حکمت اصلی آن، طهارت روح است که بسیار فراتر از فواید مادی و نتایج جسمانی است. امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در روایتی زیبا می فرماید: «همانا امر شد تا بندگی و عبادت با وضو آغاز شود تا بندگان هنگامی که در پیشگاه خداوند متعال می ایستند و با او مناجات می کنند طهارت داشته، از آلودگی ها و نجاسات، پاک و مطیع اوامر الهی گردند، افزون بر این، وضو سبب می شود که آثار خواب آلودگی و کسالت بر طرف شده و قلب انسان در برابر خداوند متعال نور و صفا یابد»^۲.

دانشمندان علم پزشکی و روان شناسی پس از تحقیقات گسترده توانسته اند قسمتی از آثار بهداشتی وضو را به دست آورند که برخی از آنها عبارت اند از:

۱- تعادل اعصاب سمپاتیک و پاراسمپاتیک که این تعادل نقش مؤثری در آرامش جسم و روح انسان دارد.

لازم به ذکر است، گرچه هنگام وضو تنها قسمت کمی از اعضای بدن شست و شو داده یا با آب مسح می شوند، اما قسمت عمده ای از سلسله اعصاب انسان در همین اعضا وضو متمرکز شده است.

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، احکام وضوی جبیره، مسئله ۲۲۴ تا ۲۳۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۳۶۷.

- ۲- برطرف نمودن چربی‌ها، کثافات و میکروب‌های صورت و دست‌ها چند نوبت در روز که نتیجه آن تنفس پوست است و در نتیجه موجب سلامت بدن و چشم‌هاست.
- ۳- گردش و جریان سریع خون در اعضای بدن که باعث آمادگی سلول‌های مغز برای تفکر و تمرکز خواهد شد.
- ۴- رعایت مستحبات وضو مانند: استنشاق، مضمضه کردن آب، مسواک کردن دندان‌ها و... آثار و برکات وضو را بیشتر نموده و باعث نظافت و بهداشت دهان و دندان و مجاری تنفسی بینی شده و در جلوگیری از بیماری‌های زکام، سل، تنگی نفس، آسم و امراض ریوی و... نقش مؤثر دارد.
- و این تنها قسمتی از آثار و برکات وضو و فواید بهداشتی آن است و چه بسا با پیشرفت علم مطالب شگفت‌انگیز دیگری کشف شود.^۱

فعالیت کلاسی

با یک لیوان آب در کلاس به صورت عملی وضو بگیرید.

بیندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- آیا می‌توان نماز میت را بدون وضو خواند؟ چرا؟
- ۲- کسی که برای خواندن دعا یا قرآن وضو گرفته می‌تواند با آن وضو نمازهای واجب را بخواند؟
- ۳- وضوی کسی که در مقدمات وضو به او کمک شده (مثلاً برای او آب ریخته‌اند تا وضویش را بگیرد) چه حکمی دارد؟

۱- اقتباس از حکمت‌ها و اسرار علمی احکام بهداشتی اسلام اثر آیت الله احمد اهتمام، ص ۱۵۴ و فلسفه احکام از منشورات مرکز فرهنگ و معارف قرآن ص ۳۳.

طهارت معنوی (۲)

﴿ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَليُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

خداوند نمی خواهد (با احکام خود) بر شما رنج و سختی و مشقت قرار دهد؛ بلکه می خواهد شما را (از انواع آلودگی‌ها) پاک کند و نعمت خود را بر شما تمام نموده تا شکر او را به جای آورید.

برای یک مسلمان حقیقی آنچه مهم است اطاعت از فرمان خداوند حکیم است، چه فرمان دهد که قسمتی از بدن شسته شود (مانند وضو) یا فرمان دهد که تمام بدن شسته شود (مانند غسل). در شرع مقدس اسلام، غسل طهارتی است که از شستن تمام بدن حاصل می شود و این عمل معنوی باید با قصد قربت و برای رضای خدا انجام گیرد. بنابراین، اگر کسی بدون قصد قربت بدن خود را بشوید، تنها از نظافت ظاهری بهره برده و از طهارت معنوی محروم است.

برخی از غسل‌های واجب

غسل به واسطه «جنابت» واجب می شود، همچنین مسلمانی که از دنیا می رود واجب است او را غسل دهند که به آن «غسل میت» می گویند و نیز کسی که به بدن میتی دست بگذارد واجب است غسل کند که به آن «غسل مس میت» می گویند.

۱- سوره مائده، آیه ۶.

غسل‌های مستحب

غسل نمودن در موارد متعددی مستحب است و سزاوار است انسان مسلمان به غسل‌های مستحب نیز اهمیت دهد. برخی غسل‌های مستحب عبارت‌اند از:

- ۱- غسل جمعه که استحباب فراوان داشته و بسیار به آن توصیه شده است.
- بهترین زمان غسل جمعه از اذان صبح جمعه تا اذان ظهر جمعه است. اما اگر بعد از ظهر جمعه هم موفق نشد، می‌تواند روز شنبه قضای آن را به جا آورد.
- ۲- غسل شب‌های ماه مبارک رمضان، به ویژه شب‌های قدر.
- ۳- غسل روزهای عید؛ مانند: عید غدیر، فطر، قربان، نوروز، مبعث، نیمه شعبان، میلاد پیامبر اسلام.

۴- غسل زیارت ائمه اطهار علیهم‌السلام (از دور یا نزدیک)، احرام، طواف خانه خدا.

۵- غسل ورود به مسجد الحرام، مسجد النبی، ورود به شهر مکه و مدینه.

۶- غسل دادن کودک تازه متولد شده، از زمان ولادت تا روز هفتم.

۷- غسل توبه از گناهان.^۱

سؤال: اگر غسل‌های متعددی از واجب و مستحب جمع شوند، آیا انجام یک غسل از همه

غسل‌ها کفایت می‌کند؟

همه مراجع: آری، کفایت می‌کند.^۲

کیفیت غسل

در غسل باید تمام بدن شسته شود و به دو صورت ترتیبی و ارتماسی انجام می‌شود:

غسل ترتیبی: پس از نیت، ابتدا سر و گردن، سپس سمت راست، سپس سمت چپ، شسته

می‌شود.^۳

غسل ارتماسی: نیت غسل کرده و زیر آب می‌رود به نحوی که آب تمام بدن او را فرا گیرد، یا

آنکه زیر آب می‌رود، سپس نیت غسل کرده و بیرون می‌آید.

مسئله: اگر فرد برای غسل ترتیبی وقت ندارد، مثل آنکه اگر غسل ترتیبی کند نمازش قضا

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۶۴۴ و ۶۴۵، عروة الوثقی، ج ۱، باب نهم در غسل‌های مستحب.

۲- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۳۸۹.

۳- برخی مراجع در غسل ترتیبی ابتدا شستن سر و گردن، سپس بقیه بدن را کافی می‌دانند.

می‌شود، ولی برای غسل ارتماسی وقت دارد، باید غسل ارتماسی کند.^۱

غسل جنابت

«جنابت» به دو صورت حاصل می‌شود :

- ۱- بیرون آمدن منی؛ کم باشد یا زیاد، در خواب باشد یا بیداری.
- ۲- آمیزش با دیگری؛ منی بیرون بیاید یا نیاید.

تبصره : مایعی که از انسان خارج می‌شود با سه شرط منی بوده و غسل جنابت واجب می‌شود :

- ۱- با شهوت خارج شود
- ۲- با جستن بیرون آید
- ۳- بدن سست شود.^۲

کسی که جنب شده، انجام برخی کارها بر او واجب، برخی کارها حرام، برخی کارها مکروه و برخی کارها مستحب است.

واجب	انجام غسل برای خواندن نماز یا گرفتن روزه
حرام	توقف نمودن در مساجد یا حرم امامان معصوم <small>علیهم‌السلام</small> رفتن به مسجد الحرام و مسجد النبی <small>صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم</small> لمس خط قرآن، اسامی خداوند متعال، پیامبران و چهارده معصوم <small>علیهم‌السلام</small> خواندن سوره‌هایی از قرآن که آیات سجده واجب دارند
مکروه	خوردن و آشامیدن و خوابیدن (که با وضو گرفتن کراهت از بین می‌رود) همراه داشتن قرآن، خواندن بیش از هفت آیه، لمس جلد و حاشیه‌های قرآن روغن مالی کردن بدن، مانند استفاده از کرم یا زل
مستحب	بول نمودن پس از خروج منی، تا باقیمانده منی از بدن خارج شود

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۳۷۰.

۲- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۳۴۵ و ۳۴۶.

خود ارضایی

یکی از گناهان کبیره، استمنا یا خودارضایی است؛ یعنی انسان با خود کاری کند که از او منی خارج شود، و اگر کسی این گناه بزرگ و عمل حرام را مرتکب شد و از او منی بیرون آمد، واجب است غسل جنابت کند.

تیمم

طبق دستور خداوند متعال در قرآن^۱ برخی مواقع «تیمم» جایگزین وضو یا غسل می‌شود که موارد آن به شرح زیر است.

۱- نداشتن وقت کافی برای وضو یا غسل

● هرگاه وقت به قدری تنگ باشد که اگر وضو بگیرد، یا غسل کند، تمام نماز یا قسمتی از آن، خارج از وقت خوانده می‌شود، باید تیمم کند تا نماز را قبل از اتمام وقت بخواند.

۲- ترس از ضرر

● کسی که بیماری دارد و احتمال می‌دهد مصرف آب برای او ضرر دارد، باید تیمم کند.

۳- نیاز به آب برای حفظ جان

● اگر مقدار کمی آب دارد و احتمال می‌دهد خود و اطرافیان به سختی و تشنگی دچار شوند، آب را برای مصرف کنار بگذارد و تیمم کند.

۴- نیاز به آب برای تطهیر

● اگر مقدار کمی آب دارد و بدن یا لباسش نجس شده، اولویت با تطهیر بدن و لباس است و اگر آبی باقی نماند، تیمم کند.

۵- پیدا نکردن آب

● اگر برای وضو یا غسل آب وجود ندارد، واجب است برای پیدا کردن آب جست‌وجو کند و پس از مأیوس شدن از یافتن آب، تیمم کند. اما اگر تهیه آب یا استعمال آن به قدری سختی و مشقت دارد که قابل تحمل نباشد، لازم است تیمم کند.

۶- نداشتن آب مباح

● اگر آب یا ظرف آب، غصبی و مال دیگران است و آب و ظرفی غیر از آن موجود نیست، وضو یا غسل ساقط شده و لازم است تیمم کند.

۱- سوره مائده، آیه ۶ و سوره نساء، آیه ۴۳.

تبصره: وضو گرفتن از نه‌های بزرگ اگر چه انسان نداند که صاحب آنها راضی است، اشکال ندارد.^۱

تبصره: اگر عمداً نماز را به قدری تأخیر بیندازد که دیگر وقت برای وضو و غسل باقی نماند، می‌تواند تیمم کند و نماز را با تیمم بخواند، اما معصیت کرده است.^۲

همچنین اگر در ماه مبارک رمضان قبل از اذان صبح، غسل واجب را عمداً به تأخیر اندازد تا وقت تنگ شود، می‌تواند با تیمم وارد اذان صبح شود و روزه‌اش صحیح است. اما معصیت کرده است.

کیفیت تیمم

- ۱- نیت: باید مشخص کند که تیمم او بدل از وضو است یا غسل.
  - ۲- زدن کف دو دست با هم بر چیزی که تیمم بر آن صحیح است.
  - تیمم بر خاک پاک، ریگ، شن، کلوخ و سنگ، که پاک و مباح باشند، صحیح است.
- تبصره: اعضای تیمم باید پاک باشند و مانعی روی آنها نباشد، حتی انگشتر.
- ۳- کشیدن کف دو دست بر تمام پیشانی (از محل رویدن موی سر تا روی ابروها و دو طرف پیشانی).
  - ۴- کشیدن کف دست چپ بر پشت دست راست از مچ تا نوک انگشتان.
  - ۵- کشیدن کف دست راست بر تمام پشت دست چپ از مچ تا نوک انگشتان.

یادآوری

تمام کارهایی که با وضو یا غسل می‌توان انجام داد؛ مانند نماز خواندن، قرآن خواندن و... با تیمم بدل از وضو و غسل هم می‌توان انجام داد. هر کاری که وضو و غسل را باطل می‌کند، تیمم را نیز باطل می‌کند. به محض آنکه عذر برطرف شد، تیمم نیز برطرف می‌شود.

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۲۷۱.

۲- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسائل ۶۴۸ تا ۶۸۳.

اولین رساله توضیح المسائل

شیخ صدوق (ره) می‌نویسد: با یکی از نوادگان امام موسی بن جعفر علیه السلام همشین و از این مجالست بسیار مفتخر و سرفراز بودم. روزی ایشان از کتاب زکریای رازی به نام «من لا یحضره الطبیب» [کسی که طبیب نزد او حاضر نیست] نام برد و گفت: کتابی است در علم طب، جامع و کافی، تو نیز در خصوص فقه و احکام دین کتابی بنویس و نام آن را فقیه «من لا یحضره الفقیه» [کسی که فقیه نزد وی حاضر نیست] بگذار تا دبگران هنگام نیاز به دانستن حلال و حرام از آن استفاده کنند.

شیخ صدوق به این توصیه عمل می‌کند و یک دوره کامل فقه را از باب «طهارت» تا «دیات» جمع‌آوری نموده و فتاوای خود را در آن کتاب بر اساس آیات و روایات تنظیم می‌نماید. به عنوان نمونه، به یک روایت در باب تیمم اشاره می‌شود:

«به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم عرض کردند: شخصی جُنُب شد، در حالی که بیماری آبله داشت او را غسل دادند. مریض جان سپرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: کسانی که این مریض را در این حالت غسل دادند، او را به قتل رساندند! چرا مسائل او را سؤال نکردند و ندانسته او را غسل دادند؟ چرا او را تیمم ندادند؟ به درستی که درمان جهل، سؤال کردن و پرسیدن است.»

تحقیق شود

در بیمارستانی دو مادر جداگانه کودک خود را به دنیا آوردند، در مورد اول هنگام تولد، کودک از دنیا رفت و در مورد دوم هنگام تولد، مادر از دنیا رفت. چند غسل میت و چند غسل مس میت واجب و بر چه کسانی واجب می‌شود؟

۱- من لا یحضره الفقیه، ج ۱، کتاب الطهاره، باب تیمم، حدیث ۲۱۹.

بیندیشیم و پاسخ دهیم

۱- غیر مسلمانان نیز دوش گرفته و بدن خود را شست و شو می دهند، آیا حمام گرفتن آنها به جای غسل و طهارت محسوب می شود؟ آثار طهارت را دارد یا خیر؟
۲- با مراجعه به رساله توضیح المسائل مواردی را که «غسل جنابت»، «غسل میت» و «غسل مس میت» ساقط می شوند، استخراج نمایید.

۳- شخصی در روز جمعه ماه مبارک رمضان به زیارت امام رضا علیه السلام رفته است و در هنگام استراحت محتلم شده است! چه غسل هایی بر او واجب و مستحب است؟ آیا می تواند با یک غسل همه غسل ها را انجام دهد؟ نیت او چگونه باید باشد؟

۴- آیا زیر دوش حمام می توان غسل ارتماسی نمود؟ چرا؟

۵- فتوای امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری و مرجع تقلید خود را در خصوص حرمت خواندن سوره هایی که سجده واجب دارند بر شخص جنب، به دست آورده و در کلاس مطرح کنید.

۶- شخصی به دلیل آنکه آب برای چشمش ضرر دارد تیمم بدل از غسل جنابت نموده و نفر دوم به دلیل کمبود وقت، تیمم بدل از غسل نموده، حکم این دو نفر برای ورود به مسجد کدام گزینه است؟

الف) هر دو می توانند به مسجد بروند

ب) هیچ کدام نمی توانند به مسجد بروند

ج) نفر اول می تواند، نفر دوم نمی تواند

د) نفر اول نمی تواند، نفر دوم می تواند

۷- شخصی به علت قطع آب، با تیمم مشغول خواندن نماز شد، در وسط نماز آب وصل شده و در لوله ها جاری شد، حکم نماز وی چگونه است؟

آغاز نماز

﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾

تمام آسمان‌های هفت‌گانه و زمین و همه کسانی که در آنها هستند، همگی به ستایش و تسبیح خدا مشغول هستند و هیچ موجودی نیست مگر آنکه حمد و ستایش او را می‌گوید، ولی شما حمد و سپاس آنها را نمی‌فهمید.

حسّ پرستش و عبادت در وجود تمامی موجودات نهاده شده و هر موجودی نیاز به پرستیدن مافوق را در درون خویش احساس می‌کند. کسانی که تحت تربیت و تعلیم انبیای الهی قرار گرفتند، موجود مافوق خود را به درستی شناختند و به عبادت و پرستش او مشغول شدند، اما کسانی که از مسیر صحیح هدایت منحرف شدند، به جای پرستش خداوند یکتا به پرستش بت‌های بی‌جان روی آوردند.

نماز در همه ادیان

همه ادیان آسمانی پیروان خود را به عبادت در برابر خدا و نیایش با او دعوت کرده‌اند، اما بهترین، کامل‌ترین، آسان‌ترین و پر ثمرترین عبادت را پیامبر خاتم، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای بشر به ارمغان آورد. سیره آن حضرت، آموزش نماز به تازه مسلمانان بود.

۱- سورة اسراء، آیه ۴۴.

روزی گروهی از اعراب نزد رسول خدا ﷺ آمده و عرض کردند: مسلمان می‌شوند، به شرط آنکه نماز نخوانند. پیامبر اکرم ﷺ قبول نکرده و فرمودند: در دینی که نماز نباشد، هیچ خیر و برکتی وجود نخواهد داشت.^۱

آثار و برکات نماز

نماز در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان، اثر مستقیم گذاشته و آثار و برکات آن، دنیا و آخرت او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. البته این تأثیرگذاری، مشروط به دانستن مسائل و احکام نماز و رعایت آنهاست.

تحقیق کنید

در خصوص آثار و برکات نماز تحقیق کرده و در کلاس مطرح نمایید.

احکام و مسائل نماز

احکام و مسائل نماز در سه بخش کلی مطرح می‌شود:

بخش اول: مسائلی که قبل از خواندن نماز باید رعایت شود و به آن «مقدمات نماز» می‌گویند.

بخش دوم: مسائلی که هنگام خواندن نماز باید مراعات شود و شامل واجبات یازده‌گانه (رکنی و غیر رکنی) و انجام مستحبات مربوط به نماز است که به آن «مقارنات نماز» می‌گویند.

بخش سوم: انجام کارهایی که موجب باطل شدن نماز می‌شود و به آنها «مبطلات نماز» می‌گویند.

جدول مسائل نماز (۱)	
<p>طهارت‌های سه‌گانه</p> <p>* وضو، غسل و تیمم * نمازگزار به حسب وظیفه باید وضو بگیرد یا غسل کند و در صورت عدم امکان، تیمم نماید</p>	مسائلی که قبل از خواندن نماز باید رعایت شود
<p>وقت نماز</p> <p>* وقت مخصوص، مشترک و وقت فضیلت نمازهای صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشا * زمان واجب شدن نماز آیات، نماز عید، نماز میت</p>	
<p>لباس نمازگزار</p> <p>* حداقل پوشش واجب برای مردان پوشش عورتین هنگام خواندن نماز است، گرچه مستحبات مخصوص پوشش فراوان است * پاک باشد، مباح باشد (غصبی نباشد) * اجزای مردار یا حیوان حرام گوشت نباشد * لباس مردان نباید از جنس طلا یا ابریشم خالص باشد</p>	
<p>مکان نماز</p> <p>* پاک باشد * غصبی نباشد * بی حرکت باشد * پستی و بلندی زیاد ندانسته نباشد * به نحوی باشد که بتوان رکوع و سجود را به راحتی انجام داد</p>	
<p>بر طرف نمودن نجاسات</p> <p>* نجاسات یازده‌گانه از بدن، لباس و مکان نمازگزار برطرف شود</p>	
<p>قبله</p> <p>* طوری بایستد که بگویند رو به خانه کعبه ایستاده است</p>	

مسئله ۱: (وقت): زمانی انسان می‌تواند مشغول نماز شود که یقین کند وقت داخل شده است و این یقین با گفته دو نفر عادل مورد اعتماد یا با اذان گفتن مؤذن وقت شناس و مورد اطمینان حاصل می‌شود.

تبصره: اگر در بین نماز یا پس از نماز بفهمد که قبل از اذان (داخل شدن وقت) نماز خوانده، نمازش باطل است. گرچه پیش از ورود در نماز، یقین داشته که وقت داخل شده است.

مسئله ۲: (پوشش): مرد باید در حال نماز، عورتین خود را بیوشاند؛ البته بهتر است از ناف تا زانو را بیوشاند و بهتر آن است که پوشش کاملی که معمولاً در برابر افراد به تن دارد، برای نماز هم از آن پوشش استفاده کند.

مسئله ۳: مردان نمی‌توانند با انگشتر، زنجیر یا ساعت طلا نماز بخوانند، و در این صورت نمازشان باطل است.

- تبصره :** در موارد زیر نماز صحیح است.
- الف) اگر نداند یا شک داشته باشد که لباسش نجس است و پس از نماز بفهمد که نجس بوده است.
- ب) اگر شک دارد که لباسش از پشم یا چرم حیوان حلال گوشت است یا حرام گوشت.
- ج) اگر لباسش از پوست سنجاب و خز باشد.
- د) اگر نداند یا فراموش کند که انگشترش از طلا بوده و با آن نماز بخواند.
- هـ) اگر از روی ناچاری و در حالت اضطرار با لباس غضبی، ایریشم خالص و طلا باف یا لباسی که از مردار تهیه شده نماز بخواند، در حالی که لباسی غیر از اینها نداشته است.^۱

تحقیق کنید

**نماز خواندن با لباسی که خمس یا زکات آن پرداخته نشده است چه حکمی دارد؟
چرا؟**

مسئله ۴ : (مکان) : نماز خواندن در ملک غضبی یا روی فرش غضبی یا در ماشین غضبی باطل است.

تبصره : موارد زیر جزء ملک غضبی است و نماز خواندن در آن باطل است :

الف) نماز خواندن صاحب خانه در خانه‌ای که اجاره داده است (البته بدون کسب رضایت از مستأجر).

ب) نماز خواندن در ملک شریکی، اگر رضایت شریک حاصل نشود.

مسئله ۵ : مکان نمازگزار باید بی حرکت باشد و اگر مجبور شود در هواپیما، قطار یا کشتی نماز بخواند باید رو به قبله بایستد و اگر وسائل نقلیه از قبله برگشتند، نمازگزار در حال نماز به سمت قبله برگردد.^۲

مسئله ۶ : انسان باید رعایت ادب را بکند و جلوتر از قبر پیامبر و امامان معصوم علیهم السلام نماز نخواند.^۳

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱- مسائل ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۲، ۸۱۵، ۸۲۱، ۸۲۴، ۸۲۷، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۹.

۲- مسئله ۸۸۰.

۳- مسئله ۸۸۴.

مسئله ۷: مکان نمازگزار اگر نجس است، نباید تری آن به اندازه‌ای باشد که رطوبت آن به بدن یا لباس نمازگزار برسد.^۱

مسئله ۸: کسی که می‌خواهد نماز بخواند باید برای پیدا کردن قبله کوشش نماید و اگر موفق به پیدا کردن قبله نشد، اگر فرصت کافی دارد، بهتر است^۲ به چهار طرف نماز بخواند، تا حداقل یکی از نمازها رو به قبله خوانده شود.^۳

تحقیق کنید

رو به قبله بودن در چه مواقعی مستحب است؟

برای مطالعه

علاوه بر نماز، موارد دیگری نیز متوقف بر دانستن قبله است، مانند: ذبح حیوان، رو به قبله نمودن محتضر (کسی که آخرین لحظات زندگانی خود را سپری می‌کند)، دفن اموات. همچنین در توالی، نباید رو به قبله یا پشت به قبله نشست. بنابراین، باید راه‌های تشخیص قبله را بدانیم:

خانه کعبه در سمت جنوب غربی ایران واقع شده است، بنابراین، پیدا کردن یکی از جهات چهارگانه اصلی (شمال، جنوب، مشرق و مغرب) در یافتن جهت قبله، نقش مؤثری دارد. اگر انسان به سمت شمال بایستد، پشت سر او جنوب، سمت راست مشرق و سمت چپ او مغرب است.

۱- طلوع و غروب آفتاب: خورشید از سمت مشرق طلوع می‌کند و در سمت مغرب غروب می‌کند. بنابراین، اگر به گونه‌ای بایستیم که سمت راست ما به سمت مشرق باشد، سمت چپ به سمت مغرب قرار می‌گیرد و اندکی تمایل به سمت چپ، جنوب غربی و قبله را معین می‌کند.

۱- پس از مسئله ۸۵۵، شرط چهارم.

۲- امام خمینی: واجب است.

۳- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۷۸۴.

۲- طلوع هلال ماه : هلال ماه قمری از سمت مغرب طلوع می‌کند و در نیمه اول ماه، گردی هلال به سمت مغرب است و نیمه دوم ماه، گردی هلال به سمت مشرق است.

۳- ستاره قطبی رو به شمال است و آخرین دانه ستاره‌های خوشه انگور به سمت جنوب قرار دارد و نیز در سپیدی وسیع کهکشان راه شیری (که در شب‌های تاریک به وضوح قابل رؤیت است) یک بریدگی وجود دارد که آن بریدگی به سمت جنوب غربی و قبله واقع شده است و به همین دلیل است که به کهکشان راه شیری، راه قبله هم گفته شده است.

۴- قبور مسلمانان نیز یکی از راه‌های تشخیص قبله است. اگر به نحوی بایستیم که بالای قبر سمت راست ما قرار گیرد و پائین قبر سمت چپ ما باشد، قبله روبه‌روی ما خواهد بود.

۵- در دو روز از سال (۶ خرداد و ۲۴ تیر) هنگام ظهر شرعی مکه آفتاب در بالای خانه کعبه قرار می‌گیرد و در آن لحظه خانه کعبه سایه ندارد، در این هنگام تشخیص قبله در هر نقطه از زمین بسیار آسان است به این نحو که شاخصی را در زمین قرار می‌دهیم و اندک سایه‌ای که در کنار آن ایجاد می‌شود، راه قبله را نشان می‌دهد؛ یعنی از سر سایه به سمت شاخص مسیر قبله است. بنابراین در آن ساعت هر کسی در هر نقطه از جهان که به سمت خورشید باشید، رو به قبله است.^۲

۱- در ۶ خرداد اذان ظهر مکه به وقت تهران ساعت ۵۳: ۱۲ دقیقه رسمی و در ۲۴ تیر ساعت ۰۱: ۱۴ دقیقه رسمی است.

۲- فقه، ج ۱، ص ۱۵، به نقل از مجله نور علم، ش ۴۴، ص ۱۹۶.

پندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- با مراجعه به رساله توضیح المسائل، وقت مخصوص و مشترک نماز ظهر و عصر را مشخص نمایید.
  - ۲- اذانی که از صدا و سیما پخش می‌شود، آیا می‌تواند مورد اطمینان قرار گیرد یا خیر؟
  - ۳- مردی برای شنا به استخر رفته و متوجه می‌شود نمازش را نخوانده است، آیا با همان لباس شنا می‌تواند نماز بخواند؟
  - ۴- اگر انسان پس از تزریق آمپول و خواندن نماز متوجه شود که جای تزریق خون‌ریزی کرده و او متوجه نشده است حکم نمازی که خوانده چیست؟ تکلیف وی برای نماز بعدی چیست؟
  - ۵- کسی که می‌خواهد نماز مستحبی بخواند در چه زمانی باید جهت قبله را رعایت کند و در چه زمانی می‌تواند شرط رو به قبله بودن را رعایت نکند؟
-

ارکان و واجبات نماز

﴿فَأَقِمْوَا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾

پس نماز را (به طور کامل) به جای آورید، زیرا نماز برای اهل ایمان وظیفه‌ای ثابت در اوقات معین است.

صورت زیبای نماز

انسان از دو بُعد جسم و روح تشکیل شده است. اگر نماز را به یک انسان زیبا تشبیه کنیم: جسم نماز، احکام و مسائل نماز است و روح نماز هم مسائل باطنی و درونی نماز مانند: ولایت اهل بیت علیهم‌السلام، حضور قلب، خشوع و خضوع است. اگر جسم انسان از اعضا و جوارح گوناگون تشکیل شده که وجود برخی از آنها لازم و ضروری است و نبود آنها جسم را از حرکت می‌اندازد، نماز نیز این گونه است. برخی احکام و مسائل نماز ضروری و واجب است و نبود آنها نماز را باطل می‌کند و برخی از آن مسائل مستحب است که شرط کمال نماز است و صورت نماز را زیباتر می‌کند.

مقارنات نماز

مسائلی که هنگام خواندن نماز رعایت می‌شود، یا واجب است یا مستحب و واجبات نماز نیز یا

رکنی است یا غیر رکنی.

واجبات رکنی: آن بخش از واجبات نماز که اگر سهواً به جا آورده نشود یا کم و زیاد شود، نماز باطل می‌شود، ارکان نماز می‌گویند؛ مانند: رکوع و سجود.

واجبات غیر رکنی: آن بخش از واجبات نماز است که اگر از روی فراموشی کم یا زیاد شود، نماز باطل نمی‌شود؛ مانند: قرائت، تشهد.^۱

جدول مسائل نماز (۲)			
واجبات رکنی	نیت	* قصد انجام نماز برای خدا	مسئله‌ای که هنگام نماز رعایت می‌شود.
	قیام	* ایستادن کامل هنگام نماز با آرامش و استقلال، بدون تکیه دادن به جایی	
	تکبیرة الاحرام	* گفتن «الله اکبر» پس از نیت	
	رکوع	* خم شدن به مقداری که دست‌ها به زانوها برسد	
	سجده	* قرار گرفتن هفت موضع از بدن بر روی زمین (بیشانی، دو کف دست، دو سر زانو، دو سر انگشت بزرگ پا)	
واجبات غیر رکنی	قرائت	* خواندن حمد و سوره در رکعت اول و دوم نماز و خواندن حمد یا تسبیحات اربعه در رکعت سوم و چهارم	
	ذکر	* هنگام رکوع ذکر مخصوص رکوع (سبحان ربی العظیم و بحمده) یا سه مرتبه سبحان الله * هنگام سجده ذکر مخصوص سجده (سبحان ربی الاعلی و بحمده) یا سه مرتبه سبحان الله	
	تشهد	* در رکعت دوم همه نمازها و رکعت سوم نماز مغرب و رکعت چهارم نمازهای ظهر و عصر و عشا بعد از سجده دوم	
	سلام	* پس از تشهد آخر نماز با خواندن سلام‌های مخصوص نماز به پایان می‌رسد	
	ترتیب	* نماز از ابتدا تا انتها باید به ترتیبی که گفته شد (از نیت تا سلام) خوانده شود	
	موالات	* تمام افعال و ذکرهای نماز باید به صورت پیوسته و پشت سر هم خوانده شود و بین آنها فاصله طولانی ایجاد نشود	

۱- توضیح المسائل مراجع، مسئله ۹۴۲.

نکته‌های فقهی :

نکته ۱ : (نیت) : نماز یا هر عبادت دیگر تنها باید برای انجام فرمان خداوند متعال به جا آورده شود و اگر غیر خدا را قصد کند؛ یعنی برای نشان دادن به مردم نماز بخواند، یا اینکه هم خدا را در نظر بگیرد و هم مردم را، نمازش باطل است.^۱

تبصره ۱ : لازم نیست نیت را به زبان آورد؛ مثلاً بگوید : چهار رکعت نماز ظهر می خوانم! حتی لازم نیست نیت را در ذهن خود مرور کند یا بر قلب خود بگذراند؛ بلکه همین مقدار که می داند چه می کند، کافی است.^۲

نکته ۲ : «قیام» ایستادن هنگام گفتن تکبیرة الاحرام و ایستادن قبل از رکوع واجب و رکن است؛ اما ایستادن هنگام خواندن حمد و سوره و ایستادن پس از رکوع واجب است، ولی رکن نیست؛ یعنی اگر فراموش کرد، نماز باطل نمی شود.^۳

نکته ۳ : (تکبیرة الاحرام) : بالا بردن دست‌ها تا مقابل صورت هنگام گفتن تکبیرة الاحرام یا تکبیرهای دیگر نماز مستحب است.^۴

تحقیق کنید

قیام هنگام تکبیرة الاحرام برای این افراد چگونه است؟

الف) کسی که خوابیده نماز می خواند؟

ب) کسی که نشسته نماز می خواند؟

ج) کسی که بر روی صندلی نماز می خواند؟

نکته ۴ : (قرائت) : بلند خواندن حمد و سوره نماز صبح و مغرب و عشا و آهسته خواندن حمد و سوره نماز ظهر و عصر و بلند خواندن بسم الله الرحمن الرحيم برای مردان واجب است.
تبصره ۱ : بلند خواندن به معنای جوهره داشتن صدا می باشد. بنابراین، اگر کسی بیش از حد معمول صدایش را بلند کند؛ مثلاً با فریاد زدن نماز بخواند، نمازش باطل است.^۵

۱- توضیح المسائل مراجع، مسئله ۹۴۶.

۲- مسئله ۹۴۳.

۳- مسئله ۹۵۸.

۴- مسئله ۹۵۵.

۵- مسئله ۹۹۶.

تبصره ۲: اگر کسی از روی فراموشی نماز صبح یا مغرب و عشا را آهسته بخواند و نماز ظهر یا عصر را بلند بخواند اشکال ندارد، اما اگر از روی عمد باشد، نمازش باطل است.^۱

تبصره ۳: صحیح خواندن نماز، به زبان عربی واجب است و اگر کلمه‌ای را از روی عمد صحیح ادا نکند، نمازش باطل است.^۲

نکته ۵: (رکوع) هنگام رکوع پس از آنکه ذکر تمام شد باید راست بایستد و پس از آرام گرفتن بدن به سجده برود، و اگر از همان حالت رکوع به سجده برود نمازش باطل است.^۳

تبصره ۱: اگر رکوع را فراموش کند و پیش از آنکه به سجده برسد یادش بیاید، لازم است قیام متصل به رکوع را انجام دهد؛ یعنی بلند شود و بایستد بعد به رکوع برود و چنانچه به حالت خمیدگی به رکوع برگردد، نمازش باطل است.^۴

نکته ۶ (سجده): هنگام سجده کردن باید پیشانی را بر روی زمین بگذارد و بهتر از هر چیزی تربت سیدالشهدا امام حسین علیه السلام است و بعد از آن خاک‌های معمولی، سپس انواع سنگ و یا کوزه گلی و بعد از آن گیاه به شرطی که خوراکی مانند برگ درخت مو (انگور) نباشد.^۵

تبصره ۱: سجده بر روی چوب و کاغذ نیز صحیح است.^۶

تبصره ۲: اگر در بین نماز چیزی که بر آن سجده می‌کند گم شود و چیزی که سجده بر آن صحیح است مانند (سنگ، چوب، کاغذ) نداشته باشد چنانچه وقت وسعت دارد، باید نماز را بشکند و آنچه که سجده بر آن صحیح است پیدا کند و نماز را دوباره بخواند، اما اگر وقت تنگ است و با شکستن نماز، نمازش قضا می‌شود، باید به لباسش اگر از پنبه یا کتان است سجده کند و اگر از این جنس نبود، بر لباس از هر جنسی که باشد، اگر آن هم ممکن نشد، بر پشت دست و اگر آن هم ممکن نبود بر چیز معدنی مانند انگشتر عقیق سجده کند.^۷

تبصره ۳: هرگاه یکی از آیات سجده دار قرآن را شنید یا خواند بعد از تمام شدن آیه واجب است فوراً سجده کند و اگر فراموش کرد، هر وقت یادش آمد باید سجده نماید.

۱- مسئله ۹۹۵.

۲- مسئله ۱۰۰۰.

۳- مسئله ۱۰۴۰.

۴- مسئله ۱۰۴۱.

۵- مسئله ۱۰۸۳.

۶- مسئله ۱۰۷۶ و ۱۰۸۲.

۷- مسئله ۱۰۸۷. فتوای آیت الله مکارم و آیت الله سیستانی متفاوت است.

سوره‌هایی که سجده واجب دارند عبارت‌اند از:
سوره سجده / آیه ۱۵، سوره فصلت / آیه ۳۷، سوره نجم / آیه ۶۲،
سوره علق آیه ۹۱.

برای مطالعه

قال الصادق عليه السلام: **الصَّلَاةُ لَهَا أَرْبَعَةُ آلَافِ حَدٍّ** :
نماز چهار هزار مسئله دارد.

شهید اول (از علمای قرن هشتم هجری قمری) مسائل نماز را به دو بخش واجبات و مستحبات تقسیم نمود و دو کتاب در این رابطه تألیف نمود. کتاب اول: الفیه به معنای هزار گانه که در آن، احکام و مسائل واجب نماز را که هزار مسئله بود جمع آوری نمود. کتاب دوم؛ نفلیه به معنای مستحبات که در آن احکام و مسائل مستحب نماز را که شامل سه هزار مسئله بود جمع آوری نمود. و شهید ثانی (از علمای قرن دهم هجری قمری) شرحی بر این دو کتاب نوشت با عنوان، شرح الفیه و شرح نفلیه.^۲
لازم به ذکر است که وقتی نمازگزار یک نماز دو رکعتی را در حداقل زمان ممکن، یعنی دو دقیقه می‌خواند ناخودآگاه صدها مسئله واجب و مستحب نماز را رعایت می‌کند.

تحقیق کنید

هنگام تشریف به زیارت امامان معصوم علیهم السلام برخی افراد در مقابل ضریح مقدس امام سجده می‌کنند. با مراجعه به رساله توضیح المسائل (احکام سجده) تحقیق کنید:
این سجده در چه صورتی حرام است و در چه صورتی جایز است؟

۱- من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۸۸، حدیث ۵۹۹.

۲- دانستی‌های لازم از نماز محمد وحیدی، ص ۳۹.

پیندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- مقدمات نماز چه فرقی با مقارنات نماز دارد؟
- ۲- با مراجعه به رساله توضح المسائل (احکام قیام) به مسائل زیر جواب دهید:
الف) اگر نماز گزار در بین نماز از ایستادن عاجز شد، تکلیف نمازش چیست؟
ب) اگر نماز گزار از نشستن هم عاجز شد، چه باید بکند؟
ج) نماز گزاری که وظیفه اش خواندن نماز در حال نشسته یا خوابیده می باشد، اگر در بین نماز بتواند بایستد وظیفه اش چیست؟ مقداری از نماز را که در حال نشسته یا خوابیده خوانده چه می شود؟
- ۳- در سجده، واجب است هفت عضو بدن روی زمین قرار بگیرد. (نکته ۶) گذاشتن بینی بر روی مهر چه حکمی دارد؟
- ۴- اگر نماز گزار در بین قرائت نماز ظهر و عصر متوجه شد که نماز را بلند می خواند وظیفه اش چیست؟
- ۵- شخصی در حال نماز خواندن است که کودکی مهر او را برداشته و فرار می کند، وظیفه نماز گزار چیست؟

انواع نمازها نمازهای واجب، نمازهای مستحب

﴿حَافِظُوا عَلَيَّ الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةَ الْوُسْطَىٰ وَ قَوْمُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾

در اقامه همه نمازها (با توجه کامل) به ویژه نماز میانه (ظهر هر روز و نماز جمعه روز جمعه) کوشا باشید و برای عبادت خدا و دعا نمودن متواضعانه به پاخیزید.

نظر به ضرورت و اهمیت یاد خداوند متعال و آثار و برکات فراوان آن در زندگی دنیوی و اخروی، شارع مقدس اسلام علاوه بر نمازهای واجب، در شرایط خاصی، این ارتباط را مطلوب شمرده و به همین دلیل برخی نمازهای مستحب را مطرح نموده، تا بنده سالک در هر زمانی که آمادگی لازم و نشاط کامل را در خود فراهم دید و در دل هوای محبوب را نمود، در برابر خدای قادر متعال ایستاده، با او خلوت گزیده و نماز بخواند.

پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: دل‌های بندگان خدا گاهی آمادگی و نشاط دارند و گاهی ندارند، پس هنگامی که آمادگی و نشاط دارند مستحبات را انجام دهید و اگر ندارند تنها به واجبات بپردازید.^۱

۱- سوره بقره، آیه ۲۳۸.

۲- کافی، ج ۳، ص ۴۵۴.

صبح ۲ رکعت	نمازهای یومیه (روزانه)	۱- نمازهای واجب	انواع نماز
ظهر ۴ رکعت			
عصر ۴ رکعت			
مغرب ۳ رکعت			
عشا ۴ رکعت			
نماز قضای پدر یا مادر که از دنیا رفته‌اند بر فرزند بزرگ‌تر			
نماز آیات (خورشید گرفتگی، ماه گرفتگی، زلزله)			
نماز میت			
نماز طواف خانه خدا			
نماز نذر و قسم			
صبح: ۲ رکعت قبل از نماز صبح	نمازهای نافله یومیه	۲- نمازهای مستحب	
ظهر: ۸ رکعت قبل از نماز ظهر			
عصر: ۸ رکعت قبل از نماز عصر			
مغرب: ۴ رکعت پس از نماز مغرب			
عشا: ۲ رکعت نشسته پس از عشاء			
۸ رکعت نماز شب	نمازهای نافله شب		
۲ رکعت نماز شفع			
۱ رکعت نماز وتر			
نمازهای روزهای هفته			
نمازهای ماه‌های سال			
نمازهای ائمه اطهار <small>علیهم‌السلام</small>			

برخی دیگر از نمازهای مستحب

نمازهای مستحب بسیار زیاد و متنوع‌اند که قسمتی از آنها در جدول قبل آمده و برخی دیگر از آنها عبارت‌اند از:

نماز جعفر طیار، نماز حضرت سلمان، نماز عید غدیرخم، نماز تحیت مسجد، نماز انتخاب همسر، نماز شب زفاف، نماز پوشیدن لباس نو، نماز شکر، نماز باران، نماز رفع بیماری، نماز شب اول قبر، نماز عید نوروز، نماز مسافرت، نماز استغفار و توبه، نماز جلب روزی، نماز حاجت، نماز فرزند برای والدین، نماز والدین برای فرزند.^۱

تفاوت نمازهای واجب و مستحب

- ۱- نماز واجب در هیچ شرایطی ساقط نمی‌شود؛ اما نماز مستحب، اختیاری است.
- ۲- غالب نمازهای مستحب دو رکعتی است، اما نمازهای واجب سه یا چهار رکعتی هم دارد.
- ۳- نماز مستحب را می‌توان در حالت اختیار، نشسته یا خوابیده هم خواند.
- ۴- در نماز مستحب می‌توان تنها به خواندن سوره حمد اکتفا کرد.
- ۵- شک میان رکعت اول و دوم نمازهای مستحب، مبطل نماز نیست؛ اما در نمازهای واجب مبطل است.

تحقیق کنید

نماز استیجاری چه نمازی است؟

جدول مسائل نماز (۳)		کارهایی که نماز را باطل می‌کند
<ul style="list-style-type: none"> * بدن یا لباس نجس شود * پشت به قبله شود * وضویش باطل شود 	از بین رفتن شرط‌های نماز	
<ul style="list-style-type: none"> * به هوا پریدن * دست زدن * خوردن و آشامیدن 	از بین رفتن صورت ظاهری نماز	
<ul style="list-style-type: none"> * خنده با صدا * گریه با صدا (به شرطی که در امور دنیوی باشد) 	خندیدن و گریستن	
<ul style="list-style-type: none"> * به صورت عمدی کلمه‌ای حتی دو حرفی یا مانند آن بگوید 	سخن گفتن	
<ul style="list-style-type: none"> * دست روی دست گذاشتن * گفتن آمین بعد از حمد 	تشبّه عمدی به غیر شیعه	
<ul style="list-style-type: none"> * در صورتی که چشم نبیند و گوش هم نشنود 	به خواب رفتن	
<ul style="list-style-type: none"> * فراموش کردن یا اضافه کردن رکوع و سجده‌ها 	کم یا زیاد شدن ارکان نماز	
<ul style="list-style-type: none"> * شک بین رکعت اول و دوم * شک بین دو و سه در نماز مغرب و... 	شک‌هایی که مبطل است	

تحقیق کنید

- ۱- با توجه به اینکه جواب سلام واجب است، اگر کسی به نمازگزارى که در حال خواندن نماز است سلام کند، وظیفه نمازگزار چیست؟
- ۲- هنگامی که نام مبارک پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شنیده می‌شود مستحب است صلوات بفرستیم. اگر نمازگزار نام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را شنید وظیفه‌اش چیست؟

نماز آیات

یکی از نمازهای واجب که به سبب برخی حوادث واجب می‌شود، نماز آیات است. هنگام زلزله، ماه گرفتگی، خورشید گرفتگی، (هرچند کسی هم نترسد) و رعد و برق و طوفان‌های وحشتناک که معمولاً باعث ترس مردم می‌شود، نماز آیات واجب می‌شود.

کیفیت نماز آیات: نماز آیات دو رکعت است و در هر رکعت، پنج رکوع دارد. نماز آیات به روش‌های مختلف خوانده می‌شود که ساده‌ترین روش آن است که در هر رکعت، بعد از خواندن سوره حمد، یکی از سوره‌های قرآن را پنج قسمت کرده و قبل از هر رکوع یک قسمت آن خوانده می‌شود.^۱

ببیندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- مجموع نمازهای واجب و مستحب شبانه‌روز چند رکعت است؟
- ۲- در خصوص نماز آیات، احکام و کیفیت خواندن آن تحقیق کرده و در کلاس درس مطرح نمایید.
- ۳- انجام چه کارهایی در نماز، مبطل نماز نیست؟
- ۴- شک‌های صحیح نماز را به صورت جدولی تهیه و تنظیم نموده و در کلاس نصب نمایید.
- ۵- سلام کردن به نماز گزار چه حکمی دارد؟
 الف) واجب است   ب) مستحب است
 ج) مکروه است   د) حرام است

۱- توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۵۰۷

مسجد و نماز جماعت

﴿ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴾

در هر مسجدی هنگام عبادت رو به سوی خدا کنید و خدا را با ایمان خالص بخوانید.

یک مسلمان مؤمن، به دنبال رشد و کمال نماز خویش است تا به درجه قرب الی الله نزدیک تر شود. نماز کامل، نمازی است که در بهترین زمان (اول وقت) و در بهترین مکان (مسجد) و با بهترین کیفیت (به جماعت) خوانده شود. همچنین حضور قلب، خضوع و خشوع، درجه نماز را بالاتر می برد و به رشد و کمال واقعی نزدیک می سازد.

مسجد پایگاه فرهنگ سازی

هر مسجد بخش کوچکی از دستگاه با عظمت فرهنگ اسلامی است که امام جماعت مدیریت آن را بر عهده دارد و مأمومین با حضور خود در این کانون های عبادی، سیاسی و فرهنگی، نقش مفید و مؤثر نماز را در بعد اجتماعی آن آشکار می سازند.

مساجد علاوه بر آنکه جایگاه عبادت خدا هستند، کاربردهای فراوان دیگری در مدیریت فرهنگی جامعه اسلامی بر عهده دارند که حضور مستمر و با شور و شعور مأمومین همراه با مدیریت صحیح امام جماعت، باعث افزایش کارآمدی مسجد خواهد شد.^۲

۲- مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۲۲۷.

۱- سوره اعراف، آیه ۲۹

مسئله ۱: در شرع مقدس اسلام بسیار سفارش شده است که نماز را در مسجد بخوانید و بهتر از همه مسجدها، مسجد الحرام، سپس مسجد النبی ﷺ و بعد مسجد کوفه، سپس بیت المقدس، سپس مسجد جامع هر شهر و بعد از آن مسجد محله و در آخر مسجد بازار است.

مسئله ۲: نماز خواندن در حرم امامان معصوم علیهم السلام مستحب، بلکه بهتر از مسجد است و نماز خواندن در حرم امیرالمؤمنین علی علیه السلام هم برابری می‌کند با دویست هزار نماز که در مکان‌های دیگر خوانده می‌شود.^۱

مسئله ۳: زیاد رفتن به مسجد و رفتن به مسجدی که نماز گزار ندارد مستحب است و همسایه مسجد اگر عذری نداشته باشد، مکروه است در غیر مسجد نماز بخواند.

مسئله ۴: مستحب است انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود، غذا نخورد و در کارها با او مشورت نکند و همسایه او نشود و از او زن نگیرد و به او زن ندهد.^۲

مسئله ۵: تمیز کردن مسجد و کوشش در تأمین روشنایی و نیازهای آن مستحب است و کسی که می‌خواهد به مسجد برود، مستحب است خود را خوش بو کند و لباس پاکیزه و قیمتی بپوشد. با پای راست وارد و با پای چپ خارج شود.^۳

تحقیق کنید

انجام چه کارهایی در مسجد مکروه است؟

استفتائات

سؤال: برخی افراد مسجدی را ساخته‌اند و ادعا می‌کنند که آن را برای خود و اقوام و قبیله خود ساخته‌اند، نماز خواندن در این گونه مساجد چه حکمی دارد؟

جواب حضرت آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه العالی): مسجد پس از آنکه به نام مسجد ساخته شد، مختص به قوم و عشیره و قبیله و اشخاص نیست؛ بلکه برای عموم مسلمانان استفاده از آن جایز است.^۴

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسئله ۸۹۲ و ۸۹۵.

۲- همان، مسئله ۸۹۶ تا ۸۹۷.

۳- همان، مسئله ۹۱۲.

۴- اجوبه الاستفتائات مقام معظم رهبری، ج ۱، ص ۱۲۱، س ۴۰۹.

نماز جماعت

اجتماع مسلمانان، وحدت و یکپارچگی، برقراری ارتباط صمیمانه و مذهبی بین امت اسلام بر اساس قرآن و عترت عليه السلام از اهمیت و ضرورت فوق العاده‌ای برخوردار است و یکی از مهم‌ترین مصادیق اجتماع عمومی مسلمانان، شرکت در مساجد و حضور در نماز جماعت است. تجمع روزانه در نمازهای جماعت، تجمع هفتگی در نمازهای جمعه، تجمع سالیانه در نمازهای عید فطر و قربان و تجمع بین المللی در ایام حج و در کنار خانه خدا از مصادیق توجه به وحدت و یکپارچگی امت اسلام است.

۱- شرکت در نماز جماعت برای همه مستحب است، به ویژه همسایه مسجد و کسی که صدای اذان مسجد را می‌شنود.

۲- سبک شمردن نماز جماعت حرام است و حاضر نشدن به نماز جماعت از روی بی‌اعتنایی جایز نیست.

۳- نماز جماعت بعد از اول وقت، بهتر است از نمازی که اول وقت، ولی به تنهایی خوانده شود.

۴- نماز جماعت مختصر، بهتر است از نماز طولانی که به تنهایی خوانده می‌شود.

۵- وقتی نماز جماعت بر پامی‌شود، هر کسی که نمازش را به تنهایی خوانده مستحب است مجدداً نمازش را به جماعت بخواند.

۶- نماز جماعت بر فرزندان که والدین آنان، امر به شرکت در نماز جماعت نمایند، واجب می‌شود.^۱

استفتائات

سؤال: شخصی وارد شهر غریبی می‌شود و برای خواندن نماز به مسجدی می‌رود که نماز جماعت در آن برپا شده است، ولی امام جماعت را نمی‌شناسد، آیا می‌تواند به آن امام جماعت اقتدا کند؟

همه مراجع: اگر از اقتدای جمعی از مؤمنان ظاهر الصلاح به عدالت امام جماعت اطمینان پیدا کند، اقتدا نمودن جایز است.^۲

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسائل ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۶، فتاوا متفاوت است.

۲- جامع المسائل آیت الله فاضل لنکرانی، ص ۱۱۵، سؤال ۴۰۲.

نماز جمعه

تحقیق کنید

امام جماعت چه شرایطی را بایستی دارا باشد؟

یکی از اجتماعات مهم مسلمانان که نقش مؤثر و مفیدی در جامعه دارد، نماز جمعه است. در اهمیت نماز جمعه همین بس که با حج خانه خدا مقایسه شده و در کنار نماز عید فطر و قربان مطرح می‌شود. نماز جمعه دو رکعت است و پیش از آن دو سخنرانی کوتاه (خطبه) دارد که توسط امام جمعه ایراد می‌شود.

نماز مسافر

طبق فرمان خداوند متعال در قرآن، کسی که به مسافرت می‌رود لازم است نماز خود را مختصر کند؛ یعنی نمازهای چهار رکعتی را دو رکعت بخواند. به شرط آنکه مقصد او بیش از ۲۲/۵ کیلومتر از محل سکونتش فاصله داشته باشد.

طبق روایات رسیده از حضرات معصومین علیهم‌السلام، شکسته شدن نماز شامل حال برخی افراد نمی‌شود و لازم است هنگام سفر نمازهای خود را کامل بخوانند؛ مانند:

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید:

«خداوند متعال هدیه‌ای به من و امتم کرامت فرموده که در مسافرت اجازه افطار روزه و کوتاه شدن نماز (شکسته شدن نماز) را صادر فرموده است، پس هر کس چنین نکند، هدیه خداوند متعال را رد کرده است»^۲.

۱- سورة نساء، آیه ۱۰۱

۲- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۵۲۰.

۱- سفر معصیت: یعنی کسی که اصل سفرش معصیت و نافرمانی از دستور خداوند است، مانند: فرزندی که بدون رضایت والدین یا زنی که بدون رضایت همسر خود به مسافرت رفته است. همچنین کسی که برای انجام گناه سفر می‌کند؛ مانند: کسی که برای سرقت یا شهادت دروغ به سفر می‌رود.

۲- کثیر السفر: کسی که دائم به سفر می‌رود یا کار او در سفر است؛ (مانند راننده)، نباید نماز خود را شکسته بخواند یا روزه خود را افطار کند.

تبصره ۱: مکان‌های خاص: مسجد الحرام، مسجد النبی ﷺ، مسجد کوفه و حرم مطهر امام حسین علیهما السلام. چهار مکانی است که مسافر می‌تواند نمازهای خود را در این چهار مکان به اختیار کامل یا شکسته بخواند.

۳- اقامت ده روز: کسی که قصد دارد در یک مکان، ده روز یا بیشتر بماند، باید نمازهای خود را کامل بخواند.

۴- اقامت سی روز: کسی که به مدت سی روز یا ترید در مکانی مانده و قصد اقامت نکرده است، از روز سی و یکم به بعد باید نمازهای خود را کامل بخواند.^۱

تبصره ۲: مسافر هنگامی که از شهر خود به مقداری دور شود که دیوارهای شهر را نبیند و اذان شهر را نشنود، باید نماز خود را شکسته بخواند و روزه خود را افطار کند (با وجود شرایط).

استفتائات

سؤال: مسافت شرعی را از کجا حساب می‌کنند؟ با توجه به اینکه امروزه در اطراف اکثر شهرها، کارخانجات یا شهرک‌هایی احداث شده است، آیا آنها هم جزء شهر حساب می‌شوند؟
حضرت آیت الله مکارم شیرازی (مُدَّظِلُّهُ الْعَالِي): آخرین خانه‌های شهر مبدأ مسافت است و شهرک‌ها و کارخانجات اطراف شهر که جدا هستند، جزء شهر محسوب نمی‌شوند.^۲

۱- توضیح المسائل مراجع، ج ۱، مسائل ۱۲۹۵، ۱۳۲۵، ۱۳۳۵، ۱۳۵۶.

۲- استفتائات جدید، آیت الله مکارم شیرازی، ج ۲، ص ۱۱۷، سؤال ۲۹۷.

برای مطالعه

افرادی که به مسجد می‌روند و در نماز جماعت شرکت می‌کنند، بهره و پاداش یکسانی ندارند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: فردی در نماز جماعت شرکت می‌کند که هیچ بهره‌ای از نماز جماعت نمی‌برد و شخص دیگر، تنها یک بهره و پاداش می‌برد و شخص سوم بیست و چهار پاداش و دیگری هفتاد پاداش می‌برد و فرد دیگر، دویست پاداش دارد؛ در حالی که دیگری پانصد پاداش از نماز جماعت می‌برد؛ جابر بن عبدالله انصاری برخاست و عرض کرد: یا رسول الله صلی الله علیه و آله، این مطلب را برای ما توضیح دهید که چگونه می‌شود هر نمازگزاری در نماز جماعت پاداش مخصوصی دارد!

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

* کسی که زودتر از امام جماعت به رکوع و سجود می‌رود، بهره‌ای از نماز جماعت ندارد.

* کسی که هم زمان با امام جماعت به رکوع و سجود می‌رود، یک بهره از جماعت نصیب او می‌شود.

* آنکه از امام جماعت تبعیت می‌کند و اندکی پس از امام به رکوع و سجود می‌رود، بیست و چهار بهره از نماز جماعت برخوردار می‌شود.

* آنکه مسواک زده و در نماز جماعت شرکت کرده است، هفتاد بهره و پاداش از نماز جماعت می‌برد.

* آنکه مؤذن است و با اذان او مردم به مسجد آمده‌اند، دویست بهره از نماز جماعت می‌برد.

* امام جماعتی که حق امامت را ادا می‌کند، پانصد بهره و پاداش از نماز جماعت نصیب او می‌شود.^۱

۱- جامع الاخبار، ص ۱۹۶.

بیندیشیم و پاسخ دهیم

- ۱- رفت و آمد به مساجد چه آثار و برکاتی می‌تواند داشته باشد؟
  - ۲- هر یک از دانش‌آموزان درباره یکی از مساجد مهم جهان اسلام، مانند: مسجد الحرام، مسجد النبی صلی الله علیه و آله، مسجد کوفه، مسجد جمکران، مسجد سهله، مسجد اعظم قم، بیت المقدس مسجد ذوقبلتین و... تحقیق کند و در کلاس درس ارائه نمایند.
  - ۳- حکم نماز کسی که قبل از امام جماعت تکبیر الاحرام بگوید یا قبل از امام جماعت سلام نماز را دهد چیست؟
  - ۴- حکم نماز و روزه راننده اتوبوس بین شهری، خلبان، لوکوموتیوران، راننده تاکسی درون شهری، ناخدای کشتی، راننده اتوبوس شرکت واحد در شهر خود یا در حال سفر چیست؟
  - ۵- فرزندى که برای یادگیری احکام واجب خود به سفر رفته، در حالی که پدرش راضی نیست، نمازش شکسته است یا کامل؟ چرا؟
-